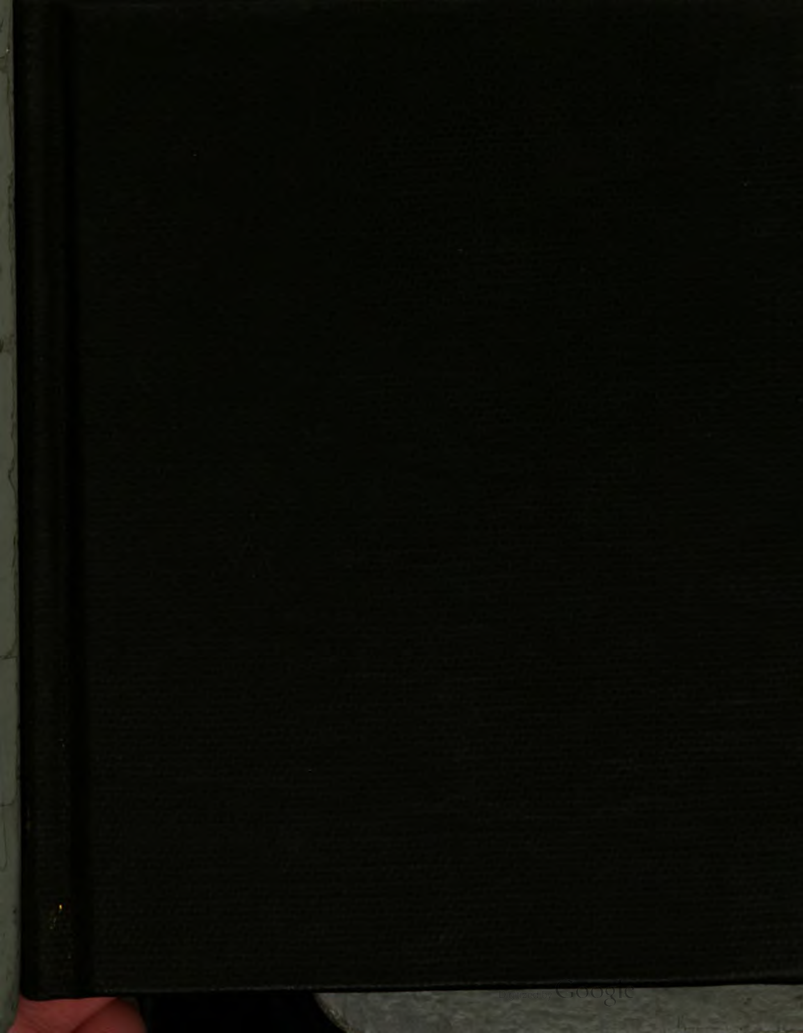


ISKRA.

ZABAVNI SASTAVCI

OD

VIŠE DOMORODNIH SPISATELJAH.

SA OSAM KAMENORĚZAH NARODNE NOŠNJE

IZDAO

IVAN HAVLIČEK.



U ZAGREBU.

Tiskom k. p. h. s d. tiskarnice Dra. Ljudevita Gaja.

1844



Horvatski častnik.

(u službenom nar. odělu.).

ISKRA.

ZABAVNI SASTAVCI

OD

VIŠE DOMORODNIH SPISATELJAH.

SA OSAM KAMENORĚZAH NARODNE NOŠNJE

IZDAO

IVAN HAVLIČEK.



U ZAGREBU.

Tiskom k. p. h. s. d. tiskarnice Dra Ljudevita Gaja.

1844







Horvatski častnik.

(u službenom nar. odělu.)



Děvojka iz Moslavine.



Šerežanin,

(na suhoj granici.)



Śerežanka,

(dévojka predué).



Šerežanka.

(žena s décom).



Slavonac.



Slavonka.

SVIM

DOMORODKINJAM

posvętjuje

Izdatelj.

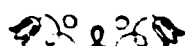


ISKRI.



Iskro mila, vatre ćerko jasna,
Ti dietešce sàrca uzhitjena,
Svagda bila liepa, svietla i krasna,
Svagda bila dušom dragociena,
I na novoj nepàrtjenoj stazi
Dobrom sriećom k novoj cielji gazi.

Za primier si uzmi čudne striele,
Koje iz oka krotkieh dievojaka'
Jedva da su do sárca prispiele,
Već nam u njem vatra bukne jaka:
Budi sestra strielah ognjeviti'
I gdie možeš nasliedi ih i ti.



Da nam mile naški jezik ljube,
Da se dobro i kod nas uzplodi,
Da se trazi nesloge izgube,
Da prosviete sunce nam se rodi;
U tom, u tom iskro mila, radi,
I liepša se svakog lieta omladi.



Ako u čije ruke dodješ kada,
Koi jezika ovog razumie,
A na tebe nemilo napada,
Što u seb' boljeg slovničara mnie,
Ti u gorke zaplači mu vaje,
Da starinska još nesloga traje.

Plači, plači, i ako se koja,
Videć da te izrodi progone,
Il dievojka ili je gospoja,
Tvojem plaču milosàrdno sklone:
Domoljubja noseć plam u ruci
U nje sàrce iskro se uvuci.



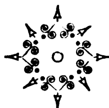
Bila nježna Slavonie vila
Il Serbie čedo preljubljeno
Golubica iz Hàrvatske bila
Il Dalmatsko dievojče mileno,
Il Slovenka pievačica slavna,
Sve mi sietjaj na vriemena davná.



Bratsku ljubav s bogorodnom slogom
Neka one rodu našem vràte.
Zaklinjaj ih svemogućim Bogom,
Da nam rukuh moćnih neuzkrate,
Da si čedu kažu nedužnomu,
Tko mu brat je, i što svoj je svomu.

Tako mila. A sad u sviet bieli
Ajde iskro od mile do drage:
Veselu mi bolje razveseli,
Tužnoj reci rieč utiehe blage;
Ako tako koju stečeš hvalu,
Ti i nama čast udieli malu.

Tàrnski.



IVO I NEDA.

Pripovědka polag istinskoga dogadjaja

od

Dra. D. DEMETRA.



I.

Vèrhovi od bèrdah rumene se već od izhodećega sunca. Sladki žubor krilatih stanovnikah od lugovah napunjava čisti dalmatinski zrak. Pěsme bezbrižnih pastirah ore se po cvatućih dolinah od Podmorja *), kojim odgovaraju mili zvuci slavenskih sviralah, koje tako priazno i turobno zveče kao uzdasi proiztičući iz pársiuh nedužnih mučenikah. Svečano su urešeni prostrani dvorovi bogatoga i mogućega kneza Radivoja, koji se na malom otoku tik ove plodne obale dižu, s kojom ih samo jedan diživi most veže. Po kopnu i po moru vèrvi k njima množina ljudstva vesela lica i svetačno opravljena: gospoda u svili i kadifi na bèrzih u zlatu sěvajućih hatih, ili na urešenih barkah; prosti narod pěške ili na prostih čuncih veslajući — nu tu i tamo kličući.

---

*) Obala medju Trogirom i Solinom zove se u našem jeziku Podmorje, i jest najplodnia i najugodnia okolica svekolike Dalmacie. Kažu da u istoj Italii nema blagoslovljenie zemlje.

Svakolika vrata od kaštela širom su otvorena. Prispěvše barke privlače nakitjene sluge kukami kraju i pomažu gostom na suho izići. Gospodu prate u svoj poniznosti u kašteo, a prostoj čeljadi uljudno naznačuju město za njihovo razveseljenje opreděljeno.

Na obali pred mostom stoji takodjer množina urešenih službenikah. Jedni od njih dojezdivšoj gospodi stremen dèržeći pomažu odsědati preponizno kažući im put u kneževske dvorove, a zatim ponosite njihove konje u čiste konjušnice vode. Drugi prostom puku toče iz goleme buradi rujna vina, i nude im města okò praskajuće vatre, uz koju se vèrte debele pečenke, koje oni po volji jataganim sěku, pak se goste š njimi.

Nu vèrli domaćin nije se samo za želudac svojih gostiuh poskèrbio, nego da i uhu krivo nebude, pozove najizvèrstnie sopce i gajdaše od svekolike pokrajine. Tu se sakupi i izkusnih u pěvanju sědoglavih slěpacah, koji su uz javorove gusle pěvali čine Kraljevića Marka i drugih junačinah našega naroda.

Mnogi vatreni mladić zaboravi na jelo i pilo slušajući ove nukajuće glasove, i za ničim drugim glada nepoćuti nego za bojničkom slavom. Drugi lahkoumnii uhvate se sa ljubkimi děvojkami u kolo, i jedva što se na modroj pučini od neba žarko sunce zasveti, već zrak zamni veselimi pèsmami, i zemlja se čitavo uztrese pod stopami ćilih momakah.

Svakim časom raslo je to veselo družtvo, i sve od sědoglavca do děteta klikovalo je kao pomamljeno.

To je bivalo na cvatućoj obali pred kaštelom, koja je svakolika pokrita bila sěnicami i nakitjenimi šatori, koje gostoljubivi gospodar na veću last seoskomu svomu puku podignu; nu i u kaštelu vladaše ista radost i isto veselje premda u drugoj slici.

Ali prie nego pogled bacimo na ovo světlo družtvo, koje se je u njegovih dvoranah sakupljalo, da promotrimo malo način, kako je bio taj kašteo sagradjen.

Izvana nije ništa bilo viditi nego čvèrste puškaricami i malimi prozori sa železnimi kapci prodèrte zidine, koje su se iz daleka putnikovom oku predstavljale kao sive zubate hridine mornarom na strah iz valovah vireće. Na svakom uglu, kojih je mnogo imala ova kèršna sgrada, dizala se je ponosita kula, s koje su smértonosne diljke zijale. Cělo izvanjsko obličje ovoga kaštela imalo je neugodnu priliku, i nikomu nebi bilo na um palo, da si je bogati i velelěpnost ljubeći Radivoj svoj stan izabrao posrěd ovog nepriaznoga kamenja, gdě mnogo tane iz turskih topovah zabijeno osta. Nu u početku sedamnaestoga stolětja — u ono bo doba sbio se je dogadjaj, koj priobćujemo — često su napadali okrutni Turci u ove krajeve, koji radi svoje plodnosti zaslužuju da budu nazvani vèrtom od Dalmacie, i zato su bila svakolika ondašnja gospoda prisiljena obkoliti svoje stane ovakovimi podborji.

Naš veliki domorodac Koriolan Cipić *) vrativši se urešen pobědničkom lovorikom iz Azie u svoju domovinu pèrvi sazida godine 1476, tik kraj mora čvèrstu tvèrdju s bedemi, obkopi, kulami, puškaricami, diživimi mosti i drugimi branilišti. On nije mogo bolje upotrěbiti svoja neizměrna bogatstva, koja si je u službi Mletačkoga lava svo-

*) Koriolan Cipić, latinski Cepio, taljanski Cipico nazvan, rodjen Dalmatin, bio je jedan od onih redkih ljudih, koji su istom izvèrstnostju mač i pero vodili. On je mnoge i znamenite časti u Mletačkom skupnovladarstvu s velikom pohvalom obavljao. Medju inimi častnimi nalozi, kojimi ga njegova vlada udostoji, bio je najvažnii, da uzbunjene podložnike Ciparske Kraljice Kornare utaloži, što on i tolikom věštinom svèrši, da se na onaj otok do mala mir povrati i sretno do onog vrěmena uzdèrži, kad se ova kraljevina s Mletačkom republikom sjedini. Kao vojnik steče veliku slavu pod glavnim Mletačkim vojvodom Petrom Mučenikom (Pietro Mučenigo) u boju proti Maometu II., koj i opisa u Latinskom jeziku pod naslovom: *Coriolani Cepionis Gestorum Petri Mucenici libri tres;* a něšto kasnie pod imenom *De Bello Asiatico.* Izvèrstnost sloga osigurava mu častno město medju ponoviteljim Latinskoga jezika. Lěpi red i uměreni sud, koji se u ovom njegovom Latinskom dělu nalaze, pribaviše mu dobri glas medju historicim. Ovo dělo je višeputah izdano i prevedeno bilo. O njem i njegovom junačkom sačinitelju s pohvalom govore slědeći spisatelji: Sabeliko u svojih dělih, koja je u Bazilei izdao; Paladio Fosko ili Negri Padovanac u svom dělcu: *De situ Orae etc.* Apostol Zeno u svo predgovoru o *Mletačkih Istoricih* i u *Vossianskih Raspravah;* Duždа Foskarini u svojoj Mletačkoj literaturi a najposle Lucio u svojih *spomenicih grada Trogira.* Tvèrdja, koju na svoje troške s dozvoljenjem Mletačke vlade u svojoj domovini podignu, nosila je někada njegovo slavno ime, a sada naziva se Stari Kašteo, za razliku od Novoga, kasnie po njegovom unuku Pavlu Antunu podignutoga.

jom hrabrostju u onih barbarskih pokrajinah pribavio. On je time temelj stavio k obrani svoje domovine proti grabežljivoj lupežadi turskoj.

Ovu njegovu lěpu naměru podupre Mletačka vlada, koja je ovom stranom naše otačbine u ono doba vladala, a ostála Dalmatinska gospoda stanu ga naslědovati, i tako za malo vrěme podigne se na morskoj toj obali i obližnjih otocih do četèrnajst tvèrdih kaštelah, na kojih se ćesto běsnoća divjih Aziatah razlupa kao nemoćna pěna od valovah na čvèrstih klisurah. Jedan od ovih kaštelah bio je Radivojev stan. Nu kao što je izvanjska njegova slika putnika grozom napunjavala, isto tako nije se mogo ovaj za dosta načuditi nad velelěpnostju i sjajnostju, koja je iznutra u njemu vladala, ako mu je dozvoljeno bilo njegov prag prekoračiti.

Široke mramorne stube vodile su na prostrani kamenimi stupovi podbočeni hodnik, koga je mnogi věštim dlětom izrezani kip resio. Sobe su bile prostrane i visoke, grede od tavanicah pozlatjene, stěne čiste i gdigdi urešene ili živahnimi slikami praděde ove sjajne kuće predstavljajućimi, ili velikimi ogledali od stakla, koje je proizišlo iz glasovite u ono doba staklarnice na otoku Muranu kod Mletakah. Pod je bio na Mletački način ugladjenimi kamenčici potaracan. Pokućstvo nije bilo u prevelikom broju, nu svekoliko dragocěno, koje je bogati Radivoj na svojih čestih putovanjih u Mletke malo po malo za skupe novce pokupovao, jer njegov neizměrni ponos nije mu dopuštao, da bi itko od njegovih susědah išta od veće vrědnosti imao.

Ali što je najveću pozornost pobudjivalo, to je bilo njegovo prekrasno oružje, kojim mu je najveća dvorana urešena bila. Tko je junak, pa negine za takovim uresom? A junak od oka bio je starac Radivoj. On pod oružjem osědi. Gdě se je turska kèrv lila, tamo je on svagda biti morao. Mnogu demeskinju, mnogim dragocěnim kamenjem urešeni buzdovan, mnogi kao čemer britki handžar, mnogi glasoviti samokres ote on ponositim janičarom u žestokoj bitki. Njegova oružnica bila je zajedno i hram njegove slave. Ne novcim nego svojom hrabrom kèrvju pribavi si on ove dragocěnosti. Zato je bio najbolje volje, kad se je u toj svetinji nalazio. Ovdi je i svoje goste dočekivao prilikom svake svečanosti, koju je posrěd svoje obitelji praznovao. Zato je i danas jedva što sunce izidje sědio najdragocěniom svojom odorom oděven u toj obljubljenoj sobi i čekao svoje goste.

Nikada jošte nije sěvalo iz njegovih velikih ozbiljnih cèrnih očiuh veće blaženstvo nego uprav sada. Ta to je bio onaj trenutak, na koj se je već od onda veselio, kada mu supruga pokloni kćerku Nedu, onoga miloga angjelića. To je bio poslědnji zalog ljubavi, koj mu podà nježna drugarica njegovoga života, i njemu tim milii, čim mu je malo prie otela bila otmanska sablja dva sina, dva siva sokola.

Krotka Maria dèrhtala je, kada kćer porodi, jer znala je dobro, da si svaki oholi velikaš i slavoljubivi junak samo mužki porod želi, za da mu ime i tašta slava u njem

preživi; a obodvoje bio je Radivoj. Izvan toga bio je nagao i tako naprasite naravi, da ga je kad i kad i najmanja malenkost na najveća nasilja upaliti mogla. Tko je htio š njim u miru živiti, taj mu je morao znati pogadjati želje i odobravati sva njegova mněnja. U toj težkoj umětnosti dotěra daleko njegova blaga supruga. Izvan toga više putah za rukom joj podje i svojom milinom utaložiti razuzdane strasti svoga supruga. Ona je bila jedina, koja je smila tomu čověku približiti se kada je běsnio. Često mu razoruža njezin mili pogled desnicu, koju pomamljen od gněva proti nedužniku podigne. Nije bilo tajiti, da je nad njime veliku moć imala, nu premda joj je to dobro znano bilo, ipak se prenu kada on u ložnicu stupi i zapita: Što je? Ali ona se je prevarila. Gorki izgubitak dětce na bojištu proměni mu ćud. Otac nadvlada junaka, čověk velikaša. Odkad vidi svoj ponositi porod u junačkoj kěrvi ploviti, molio se je Bogu uvěk u potaji, da, ako ga još kojim dětetom obdariti dostoji, neka bude žensko, da ga u boj voditi nemora, kad odraste. Molitva mu bude uslišana. Na udivljenje děrhćuće matere zagěrli kćerku i njegovo uzhitjenje bilo je bez měre.

Od toga časa samo na to je mislio, koga da si za zeta izabere. Njegova bogatstva stavljala su mu svukoliku plemenitu mužku mladež na izbor; nu da je i siromah bio, divna lěpota njegove kćeri isto bi učinila bila. Ona je bila jošte děte, i već je věrvio grad od prosiocah, samih sinovah najmogućniih Dalmatinskih i Mletačkih kućah.

Pavlimir, sin njegovoga bojnoga drugara, čověka u lasti i zlatu plovećeg, bio je taj srětni mladić, koga rukom svoje Nede udostojiti nakani.

Vas svět odobravao je taj izbor; nu jel' i děvojka š njim zadovoljna bila? Toliko se je samo znalo, da je k tomu privolila. Dobrovoljno ili silom, to je bila tajna. Ona je bila u ostalom pokorno děte, i od malih noguh privikla svaku želju svoga otca bez prigovora izpunjavati. Jao njoj da je druge ćudi bila: nu tu blagu narav naslědila je od svoje matere — i činilo se je, kao da je otac š njom zadovoljan.

Danas je dan věnčanja, i to je uzrok neobične krike vike, koju smo opisali. Svu okolicu pozva uzhitjeni Radivoj u svatove, gospodu i prostake, bogate i siromake. Svoje tore i pivnice otvori seljanom, a za gospodu priskèrbi svojimi dukati najizvèrstnie Mletačke kuhare, glumce i umětnike.

Da se izvanredne gostbe pripravljaju, svaki je mogo primětiti iz neobično gustih oblakah, koji su se iz njegovih dimnjakah već dugo pred tom svetačnostju sveudilj dizali. Brodovi s inostranimi vini i plodovi nakèrcani prispěvali su svaki dan na tu svèrhu. Rečju ništa nije bilo zanemareno za učiniti nezaboraviv pir ovi u svoj okolici. Zato nije bilo žive duše, koja se nebi već napèrvo na toliku slavu veselila. U svakom plemićkom kaštelu budu obiteoski uresi potraženi, i u red stavljeni, svaka bo obitelj hotěla je tom prilikom pozornost na se povući. Mladići i dě-

vojke nemogahu dočekati tog blaženog trenutka i već igrahu i namigavahu si u duhu.

Nije dakle nikakvo čudo, da su već ranim jutrom sobe staroga kneza Radivoja od urešene gospode, gospodjah, gospodičićah i gospodičnah vèrvile. Svaki je hotio pèrvi biti, da starom gospodinu i sjajnoj njegovoj supruzi čestita.

Nije bilo hvale, kojom zaručnici nisu bili uzvišeni. Mladići nenavidili su mladoženju, a gospodične, koje su ga poznavale, bile su uzhitjene nad njegovim gospodskim dèržanjem i milinom njegovih kretanjah.

Sada zaori izvana: Živio mladoženja! iz stotinu gèrlah, i sva gospoda ustanu da podju Pavlimiru na susret. On dodje pratjen od svoje sjajne porodice i mnogobrojnih priateljah, i zagèrli svoje nove roditelje, pozdravi čestitajuće goste, i očara sve svojom uljudnostju i priaznostju.

Děveri se uputc k sobi, u kojoj se je nalazila mlada posrěd svojih děverušah i priateljicah, da ju dovedu — a gosti stanu se nasladjavati medjutim, veselo šaleći se, različitimi preukusnimi slašticami i finimi napitci, koje su nakitjeni sluge na srebèrnih tacah okolo nosili i uljudno ponudjali.

Već su mnogu čašicu preizhodnoga maraskina i ljubke malvazie na zdravje novozaručenoga para izsèrkali, kad evo u sobu stupi zaručnica od děverah i svojih družicah pratjena.

Ona je bila lěpa, nu više na prekrasni mramorni kip nego li na živuće stvorenje nalik. Uredni potezi njezinog o-

braza bili su smutjeni, a lica kao stěna blěda. Čověk bi bio reko, da joj ni kaplje kèrvi u žilah neteče. Oči su joj bile k zemlji oborene. Grudi dizale su se silno, a noge dèrhtahu. Kad njezin zaručnik priazno k njoj pohiti, mnogi opaze, da se je sva uzdèrmala, i jedva na noguh deržala; nu nitko se nije tomu čudio, a još manje děvojku požalio, jer nije ništa novoga blěda zaručnica, a uzhitjenje zdvojenju naliči, kad se do najvišjega stupnja popne.

Jedini Pavlimir uznemiri se. Njegovo jasno čelo potamni. Uljudno pruži desnicu dèrhćućoj děvojci, i nježno ju odvede do obližnje stolice, jer je vidio da odmora potrěbuje. Sada detèrči k njoj i brižljiva njezina mati, koja je do sada na sva njezina kretanja neizrečenim strahom pazila, i stane ju hrabriti. Sirota děvojka hotěla je uprav da sědne za da joj malko odlane, kad zaori oštar glas njezinoga strogoga roditelja, koj za dobro nadje o njezinom stališu šaliti se, možebiti da odvrati pozornost gostiuh od ozbiljnih razmatranjah.

Kao što progonjena sèrna, koja izmučena već na zemlju pade, opet se oporavi, kada joj jačje lajanje progonećih ju hèrtovah sěgurnu propast obznani, ako na noge neskoči, tako su i rěči nemiloga otca na nesrětnu Nedu dělovale.

Ona sakupi sve svoje sile, ohrabri se, i dapače prisili k posměhu ustnice. »Nečuješ li kako tvoj bělac neuztèrpljivno dole herži? Hajd kćerko u ime božje, sunce se je već visoko popelo, a do manastira svetoga Petra imamo

dobar sat jahati. Dėvojko smilujse siromaškim fratrom, kojim već jezik puca od žedje za malvaziom, koja ih čeka za srětno overšenim svetim dėlom! «

Svi se gosti rozgotom nasmiju na ove, kako što su ih oni nazivali, oštroumne rěči šaljivoga kućanina, i spreme se na put.

U dvorištu stojali su već osedlani konji, medju kojimi su se odlikovali Radivojevoj i Pavlimirovoj obitelji prinadležeći tako dragocěnostju uzdah, capragah, stremenicah i uzendjiah kao takodjer plemenitostju trage. Nu sve je nadkriljavao bělac, koj je imao nositi zaručnicu.

On je bio ponos svekolike Ercegovine, domovine ponositih hatovah. Imao je oko od gazele, vrat od labuda, noge od sèrne, a dlaka mu se je bělila, kao sněg na velebiću. Njegova slava doperši čak u Dalmaciu, i svaki junak čeznuo je za njim. Osman-aga, njegov gospodar, čuvao ga je kao oko u glavi, ali svako Ture polakomilo je za zlatom, i tim srědstvom podje Radivoju najposlě ipak za rukom lišiti ga pèrvog uresa njegovih konjušnicah, jer on nije svojih punih kesah nikada štedio, kada se je radilo o tom, da svět o njem govori. Tako postignù svoj cilj. Sva Dalmacia čudjaše se toj divnoj zvěrci, i opěva ju više neg u jednoj pěsmi. Na toliko slavio se je u ono bojno doba dobar konj.

Ovoga dakle odluči slavoljubivi starac za nosioca svoga največega blaga, i nakiti ga dostojno toga sladkoga tovara. Remenje je bilo od cèrvenoga saktiana zlatom izvezeno,

a caprage od grimiza od najredje vèrsti, na kojem su gèrbovi od Pavlomirove i Radivojeve kuće sjedinjeni u suhom zlatu sěvali, što stari knez uprav za ovu svečanost od najumětniih rukah u Mletcih izvesti dade. Debele zlatne kite, koje su uz grive visele, i srebèrne uzendjije doveršavale su ovu sjajnu napravu, koja je predmet obćega divljenja bila.

Dva konjuha ištočnom velelěpnostju uıešena vodili su svaki s jedne strane na cèrvenih svilenih gajtanih ponositu zvěrcu, koja od oholosti neprestano igraše, heržaše i gizdavo glavom klimaše, kao da je znala kakva joj čest danas u dio pade.

Mnogi će se možebiti čuditi, što se nije Radivoj za kakovu kočiu poskèrbio, u kojoj bi si oslabljenu kćerku u cèrkvu odvesti učinio; nu trěba znati, da u ono doba u Dalmacii nije bilo jošte širokih drumovah za kola, i da ono, što se je onda ovim imenom nazivalo, ništa drugo nebiaše nego uske gèrbave i stèrme poljske staze. Zato je bio svaki putnik prisiljen na konja sěsti, ako je svoje vlastite noge štediti hotio. To je bio uzrok, da se i gospoje onoga vrěmena ni najmanje konjah bojale nisu, dapače vitezi ustupljavali su iz uljudnosti svoje najvatrenie hate gospojam, koje su njimi saveršenom umětnostju vladale.

Sve je već na konjih sědilo, vitezi i gospoje, trubljaši i sluge. Barjaci obiuh opriateljivših se obiteljih vijali su se veselo po zraku. Sad i topovi od grada zagèrme, a trublje zaore.

Kada sjajno to družtvo na obalu stupi, gdě se je razveseljavao prosti narod, napuni se zrak veselim klikovanjem i pucnjavom pušakah i samokresah, bez kojih u ono vrěme nijedna mužka glava nije izlazila osim prosijakah. Vaskolik narod podje da prati gospodu, koja su korakom jahali i na desno i lěvo uljudno pozdravljali.

Mnogi od prostakah stanu po starom običaju vesele svatbene pěsme pěvati i bezazlene šale zbijati, i tako u šali, pěvanju, puškaranju, sviranju i klikovanju prispie naše družtvo u monastir za uru, koja mu prodje, kao da si okom trenuo.

U dvorištu od manastira odsědnu gospoda, predadu konje slugam i upute se k cèrkvi, gdě ih pred vrati pozdravi svetačnim govorom otac gvardian, kojega terbušina i punoća rumenećih se kao paprika licah něšto malko opovèrgavaše onaj dio njegovoga govora, u kojem govoreći o siromaštvu svoga manastira, dokazivao je da bratja toga svetoga zavoda, i izvan prepisanoga po materi cèrkvi posta višeputah ni komadića mesa smoći nisu kadra, da si pokorom oslabljena tělesa okrěpe; čega radi preporučavao je cèrkvu i njezine službenike blagonaklonosti zaručnikah, i u zvězde kovao njihove pobožne roditelje, koji su se višeputah njihovoj neizrečenoj nevolji Boga radi smilili, i bogatimi pokloni u stališ ih metnuli, da cèrkvu u potrěbnom redu uzdèržavati, a život svoj na službu i slavu božju i nadalje posvećivati mogu.

Svi slušatelji budu ganjeni, mnoga stara gospoja nakvasi maramu suzami, a nijedna nepomanjka barem po jedan zlatni novčić baciti u gvozdenu škrinjicu, koja se je do cèrkvenih vratah pod napisom »božje blago« nalazila. Vitezi naslěde priměr bogoljubnih gospojah, a i od istoga prostoga naroda nadje se malo koj, koj nebi po mogućnosti štogod na žèrtvenik miloserdja položio bio.

Sada stupe gospoda u cèrkvu, koja je bila neobičnom sjajnostju razsvětljena, a za njimi utura se na jagmu prosti narod. Bubnji i trublje zaore sa koruša, a velikaši sa svojimi gospojami udju u osobita za njih opreděljena i kadifom obučena klecala.

Zvonce zazvoni i pred oltar stupi u svetoj oděči duhovnik, da vèrhu dvě duše najlěpši blagoslov izreče, koga cèrkva imade. Děveri i děveruše, kumi i kume doprate zaručnike k svetom městu, i stave se po običaju za njimi. U svoj prepunoj cèrkvi zavlada duboka tišina. Svi slušaju pobožno molitve, koje redovnik čita, i paze nepomičnim okom na svako kretanje novozaručenoga para.

Kada duhovnik molitve pročita, okrene se k zaručniku i zapita ga u obični način, hoće li Nedu za zakonitu svoju suprugu? Dobivši očekani odgovor, upravi isto pitanje na zaručnicu. Sad pogledaju svi na nju i začule uši. Ali nikakvoga odgovora. On ponovi još jedanput svoje pitanje. Nesrětnica uzdèrhće i ustnice joj pomodre, sve svoje sile sakupi da rekne něšto, ali glas izostane. Grudi joj se strašno dižu, a noge joj stanu klecati, — Sad zagèrmi glas po

srěd cèrkve »Ne, to nemože biti; ona je moja i nikoga drugoga na tom světu!« —

I evo prodre kroz natèrpanu množinu mladić po vojnički oděven, mačem u ruci, i stupi pred oltar, běsan kao ris, koj lovca kod svojega poroda zateče.

Neda upre ukočene oči u nasèrtajućeg — zavapi — problědi kò mèrtvac i iznemogne.

Zapanjeni zaručnik niti se negane. Obća smutnja nastane: něki potèrče k zaručnici, da ju podignu, drugi upru oči u roditelje, a ponajviše ostanu kao kipi od kamena bez svakoga gibanja, bez svakoga ćutjenja nemogavši se razabrati.

Inostranac obrati se k Radivoju i zagèrmi: »Okrutniče, gle kako se tvoja kàrv sa smèrtju bori! To je tvoje dělo! Nu pred ovim svetim kèrstom kunem ti se, da će ju ovaj mač, koj sam joj misleći, da je svoju zakletvu prekinula, u sèrce porinuti nakanio bio, sada, kad sam se o njezinoj vèrnosti uvěrio pred tvojom okrutnostju braniti, i ako potrěbno bude i osvětiti znati!« Time okrene se i kao munja prolěti kroz začudjenu množinu na polje.

Radivoj, komu takodjer za čas ćuti smete nenadani ovaj dogadjaj, povuče mač sav od gnjěva pěněći se, i posèrne za mladićem: »Koj je priatelj moje kuće, neka me slědi; na komade s bezobraznikom!«

Već se zasvěte mačevi u cèrkvi, i gotovo svikolici seljani uprave se u potěru za smělim vojnikom, jer je u ovih

pokrajinah prosti narod od někada priviko uvréde svojih gospodarah za svoje vlastite dèržati.

On bi bio propao bez sumnje, da nisu redovnici kèrstom u ruci medju pobunjeni svět stupili i odvratili ga svojom rěčitostju od njegove kèrvave naměre, jer oni nisu hotěli iz někih uzrokah s nijednom plemićkom kućom u svoj toj okolici u nepriateljstvu živěti.

Mnogo doprinese tomu i plemeniti Pavlimir, koi běsnećeg starca obustavi, i baš junački očitovà se za branitelja nesrětnih ljubovnikah, světujući knezu, neka svoj gnjev srěći svoje kćeri žèrtvuje, i božju sèrčbu na se neprivlači, kidajući savez, koj se vidi da je u nebu svezan.

Poslě ove vitežke izrěčbe izide sa svojom družbom vàrli taj junak iz cèrkve bacivši prie pogled na svoju opet poněšta oporavivšu se nesudjenicu, iz kojega je viditi bilo, koliko njegovo lěpo sèrce žèrtvovà.

Njegov priměr naslěde i ostali gosti izvan několiko Radivojevih rodjakah, i najvěrniih privèrženikah, koji su se poskèrbili, da se polumèrtva děvojka što prie u grad odnese, jer běsneći otac nije bio kadar u tom trenutku ikakve odluke poprimiti.

Došavši u kašteo i ovi se odprave svaki svojoj kući pod različitim izpričavanjem, da se samo dalje neprilike reše. I tako ostane Radivojev stan na jedanput bez svakoga gosta, i tolika množina gospode i ljudinstva razpèrši se tako bèrzo, kao kup komarah, kada u njega větar dune.

Jedini Dobrašin, stari lěkar i iskreni priatelj ove

kuće, koj Nedu po služkinjah u postelju položiti učini, ostane kod neutěšivih roditeljah, neznajući što da počme.

Sve je bilo tiho, i reko bi da je ovo troje od kamena, da nije Radivoj od prevelikoga gnjeva nadvladan po koj put nogom o zemlju lupnuo, nesrětna mati od krute žalosti uzdahnula, a lěkar od smeće zakašljao.

Još je dugo vrěme trajalo, dok se knezu rěč povrati. Pèrvo što uradi, kad se opet osvěsti, bilo je, da pozove svoje sluge, i njim zapověđi, neka povuku diživi most, i tanetim sve oružje u gradu nalazeće se nabiju, jer sětivši se one strašne zakletve bezufanoga ljubovnika, pomisli, nebi li tomu mahnitcu na um palo, da mu noćju kašteo napadne, i kćer ugrabi. On dakle sve pripravi, da ga dočeka kako valja, i već se je nasladjavao u misli, kako će ga gledati u kèrvi ploveća. Zatim učini doći staroga svoga kaštelana i naloži mu, da sutra za rana odvede Nedu u manastir svetoga Nikole u Trogir. Dobivši zapověd starac težkim sèrcem otide da pripravi barku, koja je imala nesrětnu gespodičnu možebiti za uvěk u onaj zatvor odvesti.

Mati i stari lěkar hotiahu višeputah rěč zametnuti za tužnu mučenicu, ali gnjevni pogled sličan žarkoj munji, koga knez pogodivši njihovu naměru još prie na njih baci nego usta otvoriše, tako ih uplaši, da su za probitačnie dèržali mučati. Oni otidu u sobu k bolestnici i ostave ga sama.

Hodao je jedno vrěme zamišljen gore dole po sobi, zatim baci svetačne oprave sa sebe, sědne k stolu, uzme pero u ruke i stane različite liste pisati.

Jedan bio je upravljen na Providura *) u Trogiru, u kojem tužbu diže proti svomu dušmaninu i traži, da mu se poda podpuna zadovoljština za oskvèrnjeno poštenje svoje obitelji, — drugi na Prioricu od kaludjericah manastira svetog Nikole, kojoj nalaže, da prema njegovoj kćeri najveću strogost upotrěbi; a ostali na različite priatelje i rodjake, u kojih je nuka na kèrvnu osvetu.

Bio je sa svojimi odlukami sa svim zadovoljan, jer za pèrvo bio mu je Providur priatelj, čega radi dèržao se je več za osvetjena; za drugo bio je osvědočen, da će pobožna starica njegov nalog točno izvèršiti, jer on je jedan od najmogućniih zaštitnikah bio onoga manastira, koj je njezinoj skèrbi pověren bio, a najposlě nije ni sumnjao, da će ga rodjaci i priatelji u njegovih osnovah najkrěpčie podupirati. Odpravivši dakle rečene listove, kamo su naměnjeni bili, zadovoljan sa sobom ostalo vrěme provede sada uredjivajući straže na bedenih svoga kaštela, sada pako u svojoj oružnici izabirajući si oružje dok ga mrak nezateče, i on od najstrašniih strastih izmučen obali se na tle i zaspi.

Tako se svèrši dan, kojemu se je starac več od više godinah na toliko veselio, i koj tolikom krikom vikom zaběli.

*) Providur hoće reći toliko, kao ravnitelj, upravitelj, gubernator jedne pomanje dèržave. Takovih je bilo više u Dalmacii pod Mletačkom vladom; nad svimi ovimi bio je pako jedan glavni nadziratelj, koj se je zvao generalni Providur. Providur jest po duhu našega jezika izopačena taljanska rěč Proveditore, i znači providitelj

II.

Tko je bio onaj vojnik, koj svojim nenadanim i silovitim došastjem toliku smeću prouzroči? To je bio sin kneza Budimira, mladić od dvadeset i tri godine imenom Ivo. Umiljato modro oko pod visokim i jasnim čelom, nježno obrazovani nos, tanke rumene ustni, obla brada, lica po něšto puna, i zlatobojna kosa, koja je bila mekana kao niti od svile, i koja se je uz běli vrat do širokih ramenah u rudeži vijala, svakoga osvědočavahu, da u njegovih žilah divja kèrv neteče, premda su visoki krěpki dostojanstva puni stas i ozbiljni izraz cěloga bitja odlučnost kazali, koju u tako mladjahnoj dobi rědko kad nalazimo.

Bio je on prava prilika svoga vrědnoga otca. Ovdě se je sasvim uzistinilo priréčje, koje veli: Iver nepada daleko od dèrva. Neobična krotkoća, koja je slěpa za tudje mane, nu i muževnost, koja je poštenju i pravdi sve žertvovati pripravna, bili su glavni potezi tako očinoga, kao i sinovljega značaja.

Pèrva vlastitost učinila je, da je Budimir mnogo godinah u svem okolišu najmilii priatelj ponositoga i žestokoga Radivoja bio, nu druga obrati ovo priateljstvo u najvěću mèržnju.

Vrědno je, da po tanje razmotrimo medjusobno odnošenje ove dvojice, jer je iz njega proizteklo sve zlo vèrhu njihove nedužne dětce.

Budući pèrvi susědi, poznavali su se već od malih noguh. Kao dětca igrali su se zajedno, kao mladići vojevali su zajedno. Radivoj nije mogo biti bez Budimira, jer se nije mogo svoje žestine radi s nikim drugim slagati. On se je na sve svoje drugare tužio, da su nesnosive ćudi, a nije znao, da se s Budimirom samo zato slaže, što je ovaj š njime postupao kao stèrpljivne pestinje s nestašnom dětcom.

On mu je sve popuštao, on se je njegovoj često neslanoj šali smijao, on je njegova torlanja stèrpljivo slušao; a kad koj put po svojem običaju uzavri od gnjeva vèrhu koje malenkosti, mučao je ili mu je pozornost na drugi koj predmet věšto obratjao, i tako blagostju svojom raztěravao oblake s burnoga neba njegove duše, dok još svoje uništive strěle neizpružiše.

Ima više ljudih, koji se znaju tako vladati, ali veća strana od njih čini to iz koristoljubja ili robske ćudi, kojom se prosti svět gospodi ulagivati stara. Tu se ni jedno ni drugo uzeti nije moglo, jer je Budimir potomak bio isto tako sjajne kuće kao Radivoj, a i u bogatsvu nije mu mnogo ustupljavao. Dakle tomu nije bilo ništa drugo uzrok, nego njegova prirodjena krotkoća, koja ga je silila biti blagim i stèrpljivim prama svakom, ma bio i manji od njega.

Da je vatrenomu Radivoju godilo takovo družtvo, a da Budimir njegovu privèrženost od sebe rivao nije, naravna je stvar i u značaju obiuh utemeljena. Njihovo priateljstvo moralo je dakle svakim danom rasti, i tako popne se malo po malo do onog stupnja, koj se i medju rodjenom bratjom rědko kad opazuje.

Oni su zajedno gospodarili, i zajedno svoju dětcu odhranjivali. Ako jednoga kakva nesrěća postignu, i drugi je tugovao, a ako mu se što god ugodna dogodi, i drugi je klikovao. Radivoj je plakao na raki Budimirove žene, a Budimir ronio je suze nad grobom Radivojevih sinovah. Radivoj nazivao je Ivu sinom, a Budimir Nedu kćerkom. Kad pèrvomu mati umre, bio je još nejako děte jedva od osam godinah, i otac ga na mnoge prošnje svoga pobratima blagoj njegovoj supruzi Marii za odhranjenje odstupi.

Děca su bila odhranjena kao brat i sestra, i tako su se zajedno slagala, da su stárii od veselja suze ronili, kada pomisliše, kako će to jednoč srětni par biti. S uzhitom dakle opazivali su pèrve klice ljubavi u njih pojavljivati se; kada godine dětinstva dovèrše.

Podugo bělo lice cèrnokose děve stane se od sada rumeniti, kada zlatokosa mladića opazi, i sramežljivo svraćale su se k zemlji njezine plamene cèrne oči, koje su se kroz guste i duge svilolike trepavice kao dvè zvězde izpod tamnih oblakah blěstale, kad joj on vitko tělo jednom rukom obuzme, a drugom kitu cvěća za puna nědarca nježno zadene, sva uzdèrhta pako i stane se svojimi sněžanimi oblimi ru-

čicami, kao běsna braniti, ako se kada dogodi, da joj upaljeni mladić na koraljna usta cělov pritisnuti pokušà, premda su se kao děca nebrojenih putah medju sobom ljubili.

Něka neobična ćut, koju si nije mogla děva izjasniti, obuzme joj od sad grudi, kada je sama s Ivom bila, i zato je svakim danom više i više njegovo družtvó běžala i navlaš zadèržavala se uvěk u sobi okolo matere, premda je često kroz staklo od prozora kradom povirivala, nebi li opaziti mogla onoga, pred kojim se je sakrivala.

Ivo bude uvěk zatvorenii, i na pitanja odgovarao je sasvim naopako. To su još na njem opazili, da od někog vrèmena družtvo běži, i dok se njegovi vèršnjaci igrom i pěvanjem razveseljivaju, po dubravah hoda, i u kore od dubah něka slova reže.

Svakim danom bivao je turobnii i ništa ga nije više veselilo. Mnogi priatelji světovali su njegovom otcu, neka se svojega sina radi kojemu lěkaru uteče, jer su bili osvědočeni, da jako boluje. Nu Budimir je bolje znao što njegovom sinu fali, i ode město k lěkàru k svomu pobratimu, da se š njim porazgovori, kad da bude pèrsten.

Već su se priprave činile za ovaj važni dan, kad jedna malenkost sve proměni. Priateljstvo, koje je više nego polak věka trajalo, obrati jedan sat u nepomirivu mèržnju.

Vukmir nadziratelj Radivojevih dobarah, čověk opak i lukav, nu veoma cěnjen od svojega gospodara, zavadi se s jednim od najbolje stojećih seljanah Budimirovog sela, i zakune se, da će mu se osvetiti. On ga je progonio, gdi je

mogo, ubijao mu je marvu i harao njive, a izvan toga napunjavao s najružniimi lažmi uši svoga gospodara, koj mu je sve vĕrovao. Svaki čas mu je znao nĕšto o tom čovĕku prišaptati. Sada se je tužio, da nemože zadosta čuvati šume pred njegovimi grabežljivimi rukami, sada pako, kako taj pri svakoj priliki kneževske častnike, dà i istog kneza gèrdi i psuje, i tako dalje.

To je bilo dosta za upaliti oholog i osvetoljubivog starca. On zaište dakle od svoga pobratima, kad ga taj jednoč posĕti, da mu rečenoga seljana preda, za da ga kazni, kako što je zaslužio za njegova, kako veljaše, bezzakonja.

Budimir poznavao je toga nesrĕtnoga čovĕka kao poštena i vrĕdna muža, i tèrsio se je pobratimu mrežu s očiuh skinuti i dokazati mu, da se stvar tako nema. Nu sve to ništa prudilo nije. Radivoj obeća svojem obljubljenom slugi, da će ga osvetiti, i podnipošto nije hotio odstupiti od zahtĕvanja, da mu se rečeni čovĕk na kaznu preda.

Budimir s druge strane nije mogo privoliti na toliku nepravdu i okrutnost, i po nĕšto se upali proti svojoj navadi, jer to je bila jedina točka, o kojoj nije bio kadar bez žestine govoriti.

Radivoj nebivši na takov odgovor pripravan pisne kao zmija ljuta i zaboravi se na toliko, da u poštenje pravdoljubivog Budimira dirne. Ovomu ništa neostane nego za uvĕk razstati se s čovĕkom, koj se tako od strastih nadvladati dade, da ga nije mogo više cĕniti. On ga dakle ostavi

běsneća, uzme svoga sina sobom i nevrati se nikada više u kašteo nepravednoga toga čověka.

On je sa svim pravo imao, jer je samo kèrv ugasiti mogla vatru, koja se jedanput u sèrcu Radivojevom upali. To je dobro znao Budimir, i kada uvidi da nije mogo odoliti njegovom nepravednom zahtěvanju, pripravi se na njegovo nepriateljstvo.

Istina, znao je da će time srěću svoga sina, koga je do běsnoće ljubio, žèrtvovati, ali njegovo pravdoljubivo sèrce učinilo bi još i više, da samo izbavi nedužna čověka iz rukuh njegovih kèrvnikah.

Medjutim uzraste Radivojeva sèrčba proti Budimirovoj kući do najstrašnie veličine, jerbo onaj nevrědnik, koj ju je upalio, i koj je bio od toga vrěmena jedini savětnik zaslěpljenoga kneza, nesustane poticati ju svaki dan novimi izmišljotinami.

Jao onom, koj je samo Budimirovo ili Ivino ime bez psovkah i pogèrdah u kaštelu izrcko! Taj je bio odmah izdajicom provikan i često najvećom okrutnostju kažnjen.

Što je sirota Neda u takovih okolnostih patiti morala, svaki si predstaviti može. Ona stane čeznuti dok u vrućicu nepadne, koja je ovaj nježni cvětak uništiti prětila.

Umětnosti staroga lèkara, s kojim smo se već u pèrvom odsěku naše povèsti upoznali, podje do duše za rukom odbiti najžeštji juriš, kojim je smèrt na ovaj cvatući život navalila, ali sasvim povratiti joj zdravlje pod nipošto mogao nije.

Zaman si je tro glavu, da joj pomogne. Njezine sile město da se oporave cěznule su svakim danom više i više, i ona postane jedva sěna od onog, što je bila prie.

Dobri taj starčić, koj nije mogo ni cèrva gledati, kako se pod bòljom vije, bez da bude u dnu sèrca ganjen, odvaži se k vratolomnom činu, koj bi ga za cělo života stao bio, da mu je zlo za rukom pošo.

Poznavao je on uzrok stradanja bolestnice svoje, i znao je dobro, da bi ju jedna zraka iz Ivinih modrih očiuh, ili jedna rěčca iz njegovih ljubkih ustah većma okrěpila, nego najkrěpčie miksture i tinkture svega světa. Odluči dakle, puklo kamo puklo, privoliti u prošnje nesrětnoga ljubovnika, koj se je svako veče kradom u kuću njegovu uvlačio, i na koljenih ga zaklinjao, da ga jedanput u potaji k Nedi odvede.

S jedne strane je mislio, da će time dobro dělo učiniti izbavljajući jedno mladjahno stvorenje smèrti iz nokatah, a s druge da će něšto onoga duga odvàrnuti sinu, kojim je njegovom vitežkom otcu obvezan bio; on bo mu spasi jednoč život.

»Kako da upotrěbim bolje taj poklon, nego da mu sinu š njime barem jedan blaženi trenutak pribavim? Ja ću ga odvesti tamo, pa neka slobodno zatim sazna okrutni Radivoj, što sam učinio, nemarim, ako me baš i na komade izsěče? Ta to bi već prie Turci učinili bili, da me nije otac toga vrědnoga mladića izpod njihovih sabaljah izbavio.«

Tako je govorio sam sobom jedno jutro taj zahvalni čověk po svojoj sobi gore dole hodajući, i misleći na najshodnia srědstva, kako bi ovu svoju odluku izveo, kad ženska u odělu seljankah od one pokrajine, nu něšto bogatijê obučena s tužnim licem pred njega stupi.

To je bila Stana ključarica u Radivojevom kaštelu, a někada Nedina dojkinja.

»Hvaljen budi Isus, Gospodine lěkaru.« —

»Što vas nosi ovamo tako rano dobra moja Stano?«—

»Ah tuga i nevolja — ta vi znate, od kad se ona nesrětna kavga medju gospodom zametnu, da nije više posrěd onih zidinah obstati.«

» Žalibože! « —

» Naša gospodična opet dobila je gèrčeve, i milostivna gospoja me šilje, da što berže dodjete. Ah da ju vidite, kako se sirota baca i vije. Ah to će nemilostivi njezin otac — oprostite, da tako slobodno o mojem milostivom gospodaru govorim — težko tamo gore odgovarati — ah ona se je rumenila kao ruža — a sada ..... tomu je on jedini kriv — bože oprosti mi grěhe! — Děte, koje je moje zdravo mlěko sisalo, da se u gèrčevih baca — tko je to ikada vidio! ... Poznateli moju Maru, i moga Peru? Ja vas mogu uvěriti, da ti ni neznaju, šta će reći gèrčevi, a istim su se mlěkom gojili; ali istina bog oni i nemaju takova nemilostiva zmaja za otca — oprostite, da tako slobodno o mojem milostivom gospodaru govorim — ali

moje mlěko, moje zdravo mlěko — pa gèrčevi — tko je to ikad vidio!«

Kada vidi starac, da tako jadikuje i žesti se ova dobra žena, kojoj u rukuh nahodili su se ključevi od kaštela, čitavo se razveseli i pomisli, da ju je sam Bog k njemu poslao.

Pusti ju da se izběsni, a zatim ponudivši joj stolicu i burmuta, što joj osobito podigne nos, produži razgovor kako slědi:

»Pravo imate, prepoštovana gospojo.« Taj neobični naslov sasvim ju uzhiti, ona se nakloni i u isti par razvedri joj se gnjevno lice. — »Da, prepoštovana gospojo, vi imate pravo, stari knez je pravi zmaj. Smèrtna je griota svojom okrutnostju na to dovesti děvojku, koju ste vašim prezdravim mlěkom odgojili, koja se je prie rumenila kao ruža! Nu i kako ne bi? ta ona je vaše mlěko sisala! Od pèrve hrane sve zavisi, a ta je bila — to ja kao lěkar najbolje znati moram — ta je bila izvèrstna, prekrasna, uzorita. — Ta zato sam vas i preporučio gospoji kneginji — bez laskanja zdravie i čvèrštje žene od vas nema u svoj okolici. Mislite li, da sam kao slěpac izabirao? Uspěh je potvèrdio moj izbor. To svaki reći mora, da je do sada vaša po mlěku kćerka naličila pravom angjeliću! Nije li se njezinoj lěpoti i njezinom zdravju svakolika okolica divila? To je bila sve vaša zasluga, prepoštovana gospojo — pak sve to razori okrutni otac svojom nepravednostju i okrutnostju, kao kleta bura mirisno cvěće, koje pomnjivi vèrtlar tolikom brigom i nježnostju odgoji. — «

Tu je morao za čas presěći svoj govor, jer Stana udari tako silovito u plač, da mu njezino jecanje poměšano s proklinjanjem nenaravnoga otca glas nadzveči. Kada se pako malko umiri, nastavi opet.

»Draga gospojo, ja vibim, da vi Nedu kao pravu svoju kćerku ljubite. — «

»Više! više!« zavapi njezina dojkinja, »ona je moj ponos, moj život!«

»Nu ako je tako, to bi vi bez sumnje i štogod žertvovali za njezino spasenje.«

»Sve gospodine!«

»Od vas zavisi, da se njezina lica opet porumene, i da se jasna vatra njezinim očima opet povrati. Čujte me dakle: Oni gèrčevi, koji su ju mučili, kada ste otèrčali po mene, možebiti su već sami od sebe prestali, a ako nisu, ove će ih kapljice« pruži joj stakalce koje se je medju mnogimi drugimi na stolu pred njim nalazilo, »za cělo protěrat; ali tim nije još ništa učinjeno. Da se sa svim oporavi, tomu je drugo srědstvo petrěbno, a to se bez vaše pomoći upotrěbiti nemože.«

Sada joj cělu svoju osnovu priobći, na koju ona poslě slabahnoga prepiranja tim pric privoli, čim je Ivi sa svim privèržena bila. Odlučeno bi dakle, da ona Nedu na taj sastanak pripravi, a kada sladko ufanje, da će opet svoga ljubovnika viděti děvojku po něšto okrěpi, imao ga je lěkar na

čuncu dovesti do vratah kaštela, koja im otvoriti i zatim ih k Nedi odvesti opet ključarica na se uze.

Ona izvèrši pervi dio svoje zadaće još onaj isti dan, i gle, lěkarovo proročanstvo vidilo se je, kao da će se obistiniti. Nada, da će se sa obožavanim predmetom svojih željah opeta sastati, povrati děvojci požudu k življenju, a š njom izčeznute sile.

Za několiko danah bila je već u stališu svoga ljubovnika primiti i lěkar požuri se obavěstiti ga o tom.

Ožudjena ponoć dodje, čunac prispie pred vrata, gdě ih je ključarica čekala. »Samo polagano za ime božje, ako nas tko opazi, svi smo propali!« Oni naslěde tu opomenu sasvim točno, podignu se na pèrsti od noguh i stanu kao sěne puziti neusudjujući se ni dahnuti. Bog ljubavi zaštiti ih, i oni dodju za několiko trenutakah srětno do jedne sobe, koja je bila sasvim oděljena od nastanjene strane kaštela.

Ovdi je sědila dèrhćuća děva polag slabe světlosti odlampice. Njezino lice bilo je blědo, ali tim zanimivie. Pèrsa su joj se nemirno dizala kao valovi od mora, kad se uzburkaju. Sada si je kosu rukama gladila, sada opravu uredjivala, sada maramom studeni znoj s čela brisala; a svaki se čas obazrivala na dèrvenu uru, koja je u kutu kucala. Potezi njezinoga obraza nemir su izrazivali, duha joj je izostajala, i viděl o se je, da joj se svaki trenutak dug kao věčnost činjaše.

Sada pred vratih něšto zašušne, — ona skoči na noge, — vrata se otvore i Ivo se ukaže sa svojom prepoštovanom pratnjom.

Što su u ovom času ove dvě zatravljene duše počutile, težko je izraziti. Něka vatra, koja im se, kako mislim, u sèrcu uzpiri, užge im lica, nu za čas izměni ju ledeni znoj. Neda poleti k svomu Ivi, koj ju razširenima rukama dočeka. Ukočene su bile sěvajuće zenice ljubovnikah, a glas zadušen; gèrlili su se, ali bez rěči, bez gibanja bez disanja.

Taj němi prizor više je govorio, nego tisuće govorljivih jezikah. Ima blaženih ćutih i na ovom světu, koje samo jezik angjelah izraziti može. Kada ove pèrsa čověku napunjavaju, onda muči, kao da je něm. Takov trenutak bio je gore naznačeni. Nu vèrhuzemaljska blaženstva netraju pod suncem dugo, i tako se dakle i ovaj uzhit bèrzo svèrši.

Ljubovnici opet rěč zadobe i stanu jedan drugoga osěguravati, da plamte onom svetom ljubavju, koja i s one strane groba žive i tako dalje. Izlišno bi bilo sve one sladke izraze i sve one zakletve ovdě navesti, kojimi se je ovo dvoje sada natěcalo, jer si ih može i bez našega opisanja svaki lahko predstaviti. Oni zaborave na vas svět, i sěgurno bi bili do běla dana zajedno gučili, da ih lěkar i ključarica, koji u jednom kutu suze roneći ove medene glase posluškivahu, više putah neopomenu, da već pětli navěstiše zoru, i da je dakle vrěme jedanput razstati se. Ali oni bi težko svoju svèrhu dokučili bili, da nisu uzhitjenom paru za sveto obećali, da će se za drugi sastanak opet po-

skèrbiti, i to čim prie. Razidu se dakle napokon těšeći se sladkom nadom, da će se za mala i još mnogoputah viditi.

Ali prevariše se. Nemilostivna sudbina nedozvoli im više neg jedanput viditi se jošte, i to u oči od onoga dana, kada je Ivo na zahtěvanje svoga otca u Mletke poći morao, da stupi u vojsku svetoga Marka, koja je svakolika sastojala iz hrabrih Dalmatinacah, koje je svět pravedno noktim krilatoga lava nazivao, jer su dalmatinske mišice bile, pred kojimi su njegovi nepriatelji strepili.

U tem poslědnjem sastanku prisegoše si ljubovnici věčnu věrnost, i razstaše se napokon s neizrečenom tugom, koja samo time poněšto utažena bude, što im lěkar različitimi razlozi dokaza, da nije moguće, da bi màržnja medju njihovimi roditelji dugo obstojati mogla.

Dobri starčić sudio je po svojem mekanom sèrcu. Ah kako ga to gorko prevari! Dani, nedělje, měseci, godine prodjoše, nu ta mèržnja ostà, dà, rasla je još svakim časom.

Radivoj tražio si je novoga zeta, i svaku priliku upotrěbljavao, da Budimiru u čem poškodi, ili da ga barem razljuti. Budimir je pako klikovao, što mu za rukom podje svoga sina nagovoriti, da u Mletke otidje, jer je za cělo mislio, da će mu sjajnost i živahnost onoga divnog grada izčupati iz sèrca kip kćeri njegovoga dušmana: nu on je zlo moć ljubavi poznavao, kad je pomisliti mogó, da bì njezin plamen ugasiti bilo moguće móre, koje sudbina medju dva zatravljena sèrca stavi. Vrěme neuništuje, nego goji strasti.

Ivo se je uvěravao svakim danom više i više, da bez Nede živiti nemože, i bio je osvědočen, da i njegova obožavana ljuba isto iskustvo čini u obziru njega. Tko si može dakle onu běsnoću predstaviti, koja mu sèrce napuni, kada poslě dvě kratke godinice, od onoga sastanka, u kojem mu Neda kao běsna okó vrata pade, i dèrhćućim glasom zavapi: Ti ili nitko na ovom světu! kada velim poslě dvě godinice od od onda od někog dalmatinskog brodara začuje, da se ona za Pavlimira udaje! Kao munja odleti u svoju domovinu, da nevěrnici kèrv prolije, — zadèrži se několiko danah u kolibi jednoga ribara, jer se nije hotio prie kući vratiti dok svoju kèrvavu naměru neizvede, i uvuče se na dan věnčanja u cèrkvu sv. Petra. —

Što se tamo dogodi, saznali su jurve naši čitatelji. Glas od te smutnje doprě i do ušiuh njegovoga otca, i to još prie nego se on kući vrati, ali po običaju s mnogimi dodatci i izmišljotinami izkitjen. Medju ostalim pripovědahu, da su naslědnici Radivojeve obitelji nesrětnoga mladića na sablje razněli.

Ova strašna věst preokrene sasvim Budimirovu blagu ćud. On je pèrviput žedjao za čověčjom kèrvju. Dade dakle na juriš po svom dobru zvoniti, i kada se oboružani seljani sakupe, stavi se golim mačem na čelo njihove čete, i uputi se proti Radivojevom stanu.

Nu jedva što se krene, opaze mladjahna konjanika, prema njim hiteća. To je bio Ivo. Ćut, kojom ga otac ogèrli, i uzhit, kojim ga njegovi podložnici pozdrave, nemože se o-

pisati. Množina, koja je pošla bila, da čověčju kėrv prolije, vrati se sad u grad svoje gospoštine, da neudovoljenu žedju za kėrvjom cėrnim dalmatinskim vinom ugasi.

Tu se je cělo poslěpódne klikovalo, i napijalo na zdravje mladoga gospodičića, koi im se je pravim čudom iz čeljusti smėrti otet vidio. Već se mračiti stade, kad se seljani, naravno svi dobre volje, kući vratiše.

Kada se sve opet u gradu umiri, pozove Budimir svoga sina u ložnicu. Veselje, koje mu je lice oživljavalo, kada si jedinca živa opazi, koga je već u grobu mnio, zaměni ozbiljnost i ona strogost, koju je Ivo dobro poznavao.

«Šta zapovědaš, mili otče!» reče něšta uznemiren mladić stupivši u sobu, i poljubivši starca u ruku.

»Još nisam potanko obavěšten o onom nesrětnom dogadjaju, koi se je sbio u cėrkvi svetoga Petra. Ja želim iz vlastitih tvojih ustah čuti, kako se ta stvar ima. Izpovědi mi sve, ali iskreno, podpuno, bez svake zapletke, kako što se poslušnomu sinu pristoji, kad ga otac o čem pita.«

Mladić mu ništa nezataji. On mu opisa živahnimi bojami ona dva sastanka sa Nedom, prie nego što otide u Mletke, kako mu se je bila zaklela, da će mu do smėrti věrna biti, kako je zatim u Mletcih od onoga brodara začuo, da se za drugoga udaje, kako ga ta věst osvetom upali, kako se uslěd toga, došavši u domovinu, u cėrkvu uvuče, i napokon preprěči, da nenaravni onaj otac svoju jedinicu k věrolomstvu neprisili, i njezinu srěću svojoj napra-

sitosti nežèrtvuje. Poslědnje rěči reče někom vèrstju samodopadnosti i uznešenim glasom od dobjtnika.

Otac ga je slušao mirno, bez da mu tečaj govora ikada prekine, ali iz često měnjajućega izraza na njegovom poštenja vrědnom staračkom licu, vidilo se je, da mu u pèrsih različite ćuti boj biju. Sada mu zaplamte bistre oči, sada se bore na visokom čelu sakupe, sada ustne zadèrhtaju, a zubi po koi put zaškripe.

Sin je već dobar časak mučao, a starcu se još uvěk rěč nepovrati. Sad pokrie lice obama rukama, i činilo se je, kao da něšto misli. Ivo stojao je kao ukorenjen i neusudi se ni dahnuti.

Poslě prilično dugačke mučne stanke ustane napokon izmučeni otac sa stolice, i krene se odvažno prama svomu zapanjenomu sinu. Lice mu biaše vedro, premda ozbiljno, a korak čvèrst. Vidilo se je, da je njegova blaga narav nadvladala paklenu strast, kojoj se i njegovo čisto sèrce razdraženo po tolikih opakih zadèrkivanjih od strane pakostnoga Radivoja najposlě otvori. Pravdoljubje nadahne ga opet, i on stade govoriti kako slědi.

»Sinko, ja sam s tobom veoma nezadovoljan. Ti si se odviš od strasti nadvladati dao. Tvoj postupak imati će neugodnih poslědicah. Ali što se dogodi, nemože se učiniti, da se nije dogodilo. Kad se medju našom i Radivojevom kućom ona nesrètna kavga zametnu, želio sam, da se i medju našom dècom svaki savez ukine. Zato te poslah u Mletke. Ja bi se srětnim dèržao, da si tamo Nedu zabo-

ravio, ali sada, kada svojom nesmotrenostju čast jedne nedužne děvojke klevetnikom u usta baci, sada zahtěvam od tebe, da prema uvrědjenoj nedužnosti postupaš kao pošten čověk, i da mi nedodješ pred oči, dok neizpuniš, što poštenje od viteza iziskuje. Ti si moj jedinac ja treptim nad tvojim životom, ali poštenje i pravda mora plemiću draža biti nego isti porod. Ako ti u žilah zaisto moja kèrv teče — znati ćeš što učiniti imaš!« Timi rěčmi izide iz ložnice.

Ivo ostane kao munjom ošinjen. On je dokučivao, istina, naměru svoga otca, i ona ga je uzhitjavala; nu kako da ju izvede? Tisuću mislih obilazilo mu je moždjane, ali nijedna nije bila za izvesti. Što da učini? kèrv mu udari u glavu. On se uznemiri, uzme šešir i izleti pod vedro nebo bez svake naměre.

U mislih zadubljen koracao je naprěd. Niti je znao, kojim je putem udario, ni kojim da udari. Već je večer nastao bio, i s tornja župničke cèrkve zvonilo je na zdravu Mariu. Mnogi seljani prodjoše uz njega gologlavi bogu se moleći; nu on nije čuo ni vidio ništa. Bit će bilo već dva sata izteklo, što je tako zabunjen hodao, kad ga žestoko lajanje pasah iz njegovih sanjariah probudi.

On se prene i užasom opazi, da se na zemljištu svoga dušmanina nalazi. Měsečina je bila tako jasna, da bi na sto korakah čověka spoznao. Pogibelj je bila dakle neizměrna. Svaki čas mogao ga je koj privèrženac Radivojeve kuće opaziti i spoznati, a ako bi ga spoznao, težko da bi se koj časak uztezao na njega svoju pušku izbaciti, jer bi mu

[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] reče [illegible] versija samo-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Otac ga je slušao mirno, bez da mu tečaj govora ikada prekine, ali iz čestu měnjajućega izraza na njegovom poštenja vrědnom staračkom licu, viditi se je, da mu u pèrsih različite ćuti boj biju. Sada mu zaplamte bistre oči, sada se bore na visokom čelu sakupe, sada ustne zadèrhtajù, a zubi po koji put zaškripe.

Sin je već dobar časak mučao, a starcu se još uvěk [illegible] [illegible]. Sad pokrije lice obama rukama, i činilo se je, kao da něšto misli. Ivo stajao je kao ukorenjen i neusudi se ni dahnuti.

Poslě prilično dugačke mučne stanke ustane napokon zamučeni otac sa stolice, i krene se odvažno prama svomu zaprepaštenomu sinu. Lice mu bijaše vedro, premda ozbiljno, a korak čverst. Viditi se je, da je njegova blaga narav nadvladala paklenu strast, kojoj se i nje[illegible] čisto sèrce [illegible] po [illegible] opakih zadèrkivani[illegible] strane p[illegible] [illegible] Radivoja najposlě otvori. P[illegible] nad[illegible] ga opet, i on stade govoriti kako sl[illegible]

»Sinko, je[illegible] tobom [illegible]
se odbiš[illegible]
[illegible]

ravio, ali sada kao svojoj [illegible]
duine děvojke [illegible]
tebe, da prema [illegible]
čověk, i da mi [illegible]
štenje od viteza [illegible]
tvojim životom [illegible]
biti nego isti [illegible]
— znati ćeš što [illegible]

Ivo ostane kao munjom [illegible] na, naměru svoga otca, [illegible] ju izvede? Tisuću misli [illegible] nijedna nije bila za [illegible] u glavu. On se [illegible] nebo bez svake naměre.

U mislih zadubljen [illegible] kojim je putem udario, [illegible] nastao bio, i s [illegible] Mariu. Mnogi seljani [illegible] moleći; nu [illegible] sata izt[illegible] [illegible]vim [illegible] skati, i [illegible] e [illegible]?

[illegible] ovića za světa [illegible] os[illegible] i [illegible] vrě- [illegible] om [illegible] i istina go- [illegible] bio Vukmir zaista s tě- [illegible] a nije? Izvor svih njego- [illegible] je po njegovoj milosti bo- [illegible] se je po njemu Bog zna što [illegible] lje, da Nedu iz očin[illegible] sèrca dakle treptati [illegible]

stari Radivoj sěgurno to dělo dobro naplatio bio, a što nečini prost čověk za novce, samo da stigne pohvalu od svoga gospodara? On dakle stane i metne desnicu na balčak razmišljavajući, što je čineći... Ali ostavimo ga jedan čas i povirimo malko u Radivojev grad, da vidimo što tamo biva.

Na bedenih hodaju straže gore dole obodravajući vikom jedna drugu, da bude na oprezu. U sobah drěma ostala momčad, nu pod oklopjem, a uz svakog sablja i nabijena puška. Gospodar takodjer sav oboružan baca se bezpokojno u snu. On sanja samo o kèrvi — mačevih — požaru — osveti. Uz njega sědi čudnovato bitje. Kao u pakostnoga mačka, kada se sa svojom žèrtvom igra, vèrte mu se malene zelenkaste oči pod rudastimi něšto osědelimi obèrvami, koje se stiču nad plosnatim nosom, pod kojim několiko hèrdjavih dlakah naznačuje mèsto, gdě bi bèrkovi biti morali. Krajevi nabubrenih blědocèrnkastih i širokih ustnicah protežu se u vis skoro do uzdignutih grubih kostih od licah, koje pokriva zaklaljena žutkasta koža. Čelo mu je nabrano i nizko, brada šiljasta, kosa mu stèrči kao čekinja, a uši su poněšto izvèrnjene. Mèršavo tělo nose noge od neobične duljine i suhoće kao u rode, a samokostne ruke klempaju do koljenah. Blěda světlost od lampice, koja na tmasti suhor njegova pogrěšpana obraza pada, daje mu něšta sablastna, što još povekšava zlobno posměhivanje, koje ga neprestano izkrivljuje. Svak čas sèrče něšto iz velikog pehara, koj pred njim na stolu stoji i često džipa na noge, i metnuvši desni-

cu na pištole, koje za pojas zataknu, posluškiva kao vižao, koj misli da je lovinu zanjušio, ali kad opazi da se je prevario sědne opet razljutjen; nu skoro oblete ga iznova sladke něke misli i on se opet stane kesiti.

To je zli demon onog siromaka, koj polag njega spava, onaj isti, koj ga je sa njegovim najboljim priateljem razstavio, koj je š njim već tako zavładao, da ga vodi kao pestinja děte na vodiljki. To je Vukmir, opaki nadziratelj njegovih dobarah, koga je sva okolica proklinjala, nu njegov ga je gospodar obožavao.

Kako je moglo takovo strašilo Radivojevim ljubimcem postati? Narav, koja s nijednim svojim stvorenjem nepostupa maćuhinski, naknadi ga za njegovu izvanjsku rugobu neobičnim oštroumjem, hladnom kèrvju i neobičnom očarajućom govorljivostju. Jeli čudo dakle da takovim vlastitostmi zaslěpi čověka, komu je trěbalo samo laskati, i njegove bezumnosti odobravati, da š njim sa svime zavladaš?

Stari ludjak mislio je, da nema čověka na světu izvan ovoga strašila, koj bi mu bio věran, osobito od onoga vrěmena, odkad se s poštenim Budimirom zavadi, i istinu govoreći imao je i pravo, jer mu je bio Vukmir zaista s tělom i dušom privèržen, a i kako da nije? Izvor svih njegovih ufanjah bio je Radivoj. On je po njegovoj milosti bogatim čověkom postao, i nadao se je po njemu Bog zna što još steći, ako mu za rukom podje, da Nedu iz očinog sèrca sasvim iztěra. Na koliko je dakle treptati morao lukavi

ovaj djavo nad životom staroga kneza, dok mu nezapiše, što je želio! Zato mu je bio věran kao pas. On je bdio polag njega, kada je spavao, sbijao je šale, da ga razveseli, napadao je na njegove nepriatelje, podnosio uzstèrpljivo sve njegove ćudi, dao se od njega gaziti, i lizao mu je zato još i ruke.

On je mnogo patio, no i mnogomu se je i nadati imao. Iz toga uzroka i ovu noć je bez sna proveo bio.

Zora stane jurve svitati, i on još trenuo nije. Sada stupi k postelji svoga gospodara i nježno stavivši ruku na njega reče polagano: Presvětli gospodine, već zora puca! Gospodar probudi se, oruli si oči i odmah na noge skoči. »Hvala ti Vukmire! desna ruko moja. Hajde da se požurimo. Čim se prie otrovne zmije rěšim, koju sam na pèrsih tako dugo njegovao, tim je bolje! Još je vrěme, još mi svoj otrov u kèrv neuli. Još neleži nezahvalno ono stvorenje u naručajih moga dušmanina, i srěće mi, volim ju viditi u grobu nego u njih! Slědi me; odmah ćemo ju u manastir poslati. Ti ćeš ju pratiti. Ja sam se promislio. U starog se kaštelana takodjer neuzdam. Kad sam mu sinoć zapovědio, da ju ima danas u manastir odvesti, zasvěti mu se suza u oku. Ja sam to dobro opazio. I on mi je nevěran... Da, svi su mi nevěrni, izvan tebe, mili moj Vukmire! svi, svi do jednoga! Bog ih ubio. Ti ćeš ju pratiti. Ti me jedini prevariti nećeš. Hajd, slědi me, ona mí neće više sramote praviti!«

Sada pograbi svoga ljubimca za ruku i hitro podje.

Ali na pragu stupi pred njega njegova supruga. Oći su joj od plača cèrvene bile, a glas joj je dèrhtao.

»Kamo Radivoje?« —

»Svoju sramotu osvetiti!« —

»O ti se varaš! ti ideš svoju srěću uništiti!« —

»Žene imaju dugu kosu, ali kratku pamet! Tko se neosveti taj, se neposveti!« —

»Pomisli na smèrtnu uru. Onda ćeš si tražiti kćerku, ali ju nećeš naći. Zdvojenje ubit će ju u cvětu, — a ti si ju u zdvojenje rinuo. Ti si njezin ubojica, ubojica svoje jedinice, a neznašli kakav je život, kakva smèrt ubojicah?«

To rekavši udari u plač i pade svomu suprugu oko vrata. Vukmir, koj se do sada ni ganuo nije, opazi něšto u licu svoga gospodara, što ga uznemiri, i za dobro nadje svoje mučanje prekinuti. On zavapi dakle svojim oštrim glasom kako slědi: Milostivna gospoje, zašto nas obustavljate? Gospodar je mudar, on je dobro promotrio što čini. Nemislite, da on nema milosèrdja sa svojim dětetom, ali prije nego što je otac postao, bio je plemić i junak. Njemu je bilo poštenje uvěk najveća svetinja, i zato ga je poštovala svakolika okolica. Hoćete li da mu se sad smije? Ja sam prost čověk, ali tolike sramote podněti nebi mogo!

Ove rěči probude u knezu njegovu neizměrnu oholost. Oći mu se zasvěte, i on odrine svoju ženu od sebe, da se je sirota jedva na noguh uzdèržati mogla, i odleti odvažno prema ložnici svoje nesrětne kćeri. Vukmir slědio ga je dobit-

ničkim posměhom, a bezufana mati vukla se je za njimi izvijajući ruke, da poslědnji put reče svojem dětetu: ostaj s Bogom!

Naglo otvori běsneći starac vrata, i silovito nasèrne u sobu, — ali u isti par zamni — grozni klik iz njegovih ustah. Soba je prazna bila, a prozor širom otvoren. »Kuku meni jadnom otcu — izgubih jedinicu! — S prozora u more se stèrmoglavi!« Mati pade u nesvěst, — Vukmir potèrči kao da nevěruje k prozoru, i pogleda na more, nu kada na njem ploveću maramu opazi, tèrgne se natrag i zapanji se, — sluge čuvši jauk svoga gospodara, dotèrče sa sviuh stranah, — vas se kašteo uzbuni.

III.

Věst o Nedinoj smèrti razprostrani se s hitrinom od strěle po svoj okolici. Jedni žalili su otca, što mu u dio pade tako nepokorna kći, drugi pako proklinjali su njegovu tvèrdokornost i okrutnost, kojom si jedinicu na smèrt nagna. U Trogiru bio je jedan, koj je obodvoje činio. To je bio već napomenuti Providur ovoga okružja od Dalmacie, čovèk isto tako pravedan i dobrā sèrca, kao što je bio Radivoju iskreno privèržen. On je žalio priatelja, nu osudjivao je osvetoljubiva čověka.

Jedno jutro sědio je u svojoj sobi i razmišljavao uprav nezgodu, koja nasèrnu na Radivojevu kuću, kad mu jedan od njegovih slugah javi, da něki inostranac želi pred njega doći. »Neka dodje,« bio je odgovor, i sluga ga odmah dovede u sobu.

»Zar si ti to Vukmire! Što te vodi ovamo?«

»Kamo će suza nego na oko; presvětli gospodine! Vi ste otac svekolike ove okolice, pa evo i ja dolazim da se vašoj milosti preporučim.«

»Tvoje rěči isto mi se tako čudne čine, kao oprava, koju na tebi gledam. Nisi li više u službi kod Radivoja, da si tako bèrzo cèrninu svuko?«

»Ah milostivni gospodine! vi ste pogodili. Ja nisam više u njegovoj službi. On me protèra kao kakovog starog psa, koga više potrěbovati nemože.« Kod ovih rěčih nabere mu se čelo, rudaste obèrve stegnu se, i suze mu zaduše glas. Ali za čas se opet umiri, i nastavi svoj govor: »Da, presvětli Gospodine, ja nisam više u njegovoj službi, nù da i jesam, cèrnine svakako više nosio nebi, jer već ima više danah, što su ju u Radivojevom kaštelu skinuli.«

»Je l' moguće? Tako bèrzo! Zar je u istinu tako tvèrda sèrca taj čověk, da ga ista smèrt sa svojom kćerju pomirila nije? On joj dakle i poslědnju tu čest zavidi? O pravo imaju oni, koji kažu, da ima sèrce od kamena!«

»Ako Bog da! Ja vam kažem, on je prava baba. Ja mislim on će još mantiu obući, da se pokaje. I ja sam dèržao, da mu u pèrsih junačko sèrce bije, koje je čverštje nego živac kamen. Ali kako se prevarih! Kako mi se čini on je samo junak u jeziku. Svaki je lud, koj se pred njegovimi prětnjami straši. Tu gèrmljavinu neslěde gromovi. Takvu kriku viku podignù onomadne, rěko bi, da će se rěke od kèrvi prolèvati! Pak što se dogodi? To je prava sramota! Ja bi se okladio, da će još pred svojom bezobraznom kćerju kleknuti i moliti ju, da mu oprosti, što se je usudio biti druge misli neg ona.«

»Ti govoriš, kao da si poludio. Nju nemože nitko više za oproštenje moliti. Ta ona počiva —«

»U naručajih svoga bludnika!«

»Ja te nerazumiem!«

»Ona nije umèrla, nego pobĕgla. To sam ja saznao, a nezahvalnik onaj na mĕsto da me nagradi, odtĕrà me iz službe, i pripravlja veselje.«

»Kako se to dogodi?«

»Evo ovako: Ja nisam nikada vĕrovao, da bi ženske kadre bile iz ljubavi ubiti se, i gle, ja sam pravo imao. Sav kašteo bio je uvĕren, da se je gospodična u more stèrmoglavila, nu ja stanem o tome sumnjati, kad se od pèrvog zapanjenja osvĕstim. Sakupim dakle sve moje oštroumje, i uzmem nĕkoje osobe na oko. Najveću sumnju imao sam na staroga lĕkara Dobrašina, jer sam dobro znao, da je on Ivi osobito privèržen. Njegov skori odlazak poslĕ onoga dogadjaja povekša moju sumnju, i ja pomislim: nije li možebiti u savezu s ključaricom od kaštela, koja je Nedina dojkinja bila, i koja ju ljubi, kao da joj je rodjena kći, nije li on, rekoh, s ovom ludjakinom u savezu onoj ptičici kavez otvorio, da k svomu samcu odleti. Čim više o tom mislih, tim mi se je stvar većma razjasnivala. Nĕšto je u meni govorilo: tako jest, ali još očitih dokazah imao nisam. Obratim sada svu svoju pozornost na ključaricu i njezinog muža. Ja opazim, da je to dvoje nĕšto smutjeno, kad se rĕč o Nedi zametne, i da se meni osobito uklanja. Jednoč začujem, da su kod gospodina bili, i da su ga zamolili, da ih iz službe odpusti, jer nemogu, kako veljahu, dulje u tom gradu ostati, gdĕ im ljubimica tako strašno poginu. Ohó, pomislim, tu neima više dvojmbe. Učinim ih dakle po mojih najvèrnih slugah u potaji ufatiti

baš u oči onoga dana, kad su kašteo ostaviti kanili, pak u podrum dovući, gdě sam doprěmio bio raztezalo i něko drugo orudje, kojim se usta tvèrdoglavcem otvoraju.«

»Okrutniče! nećeš ih bit valjda na muke stavio?«

»Presvětli gospodine, što sve nečini čověk iz dobra sèrca? Ja sam jedanput takva luda dobričina, kada mi tko omili, da bi sve i sva prepatio, da ga obradujem. Ja sam htio moga gospodina dobrom věstju razveseliti, a to mi nije bilo na drugi način moguće, kad mi ona dva tvèrdoglavca pod nipošto nehotjahu dobrim na pitanja odgovoriti. Znao sam, bit će jauka, ali neka, reknem u sebi, njemu za ljubav i to će još siromaške tvoje uši pretèrpiti.«

On je htio još nastaviti ova gadna torlanja — ali rěč mu presěče Providur, koj poznajući ga bolje, rad bi mu bio izčupati licuměrni jezik, da mu ljubopitnost nenadvlada pravedni gnjev.

»Pak što si saznao?»

»Prekrasne stvari! Kada lěkar začuje, da je knez naumio svoju kćer u manastir zatvoriti, reče ključarici, ako želi svoju kćerku po mlěku od věčne tamnice izbaviti, neka stražanom kaže, da je gospodična tako obolěla, da ju lěkar i u gluho doba još posětiti mora; ona pako neka gospodičnu na běg nagovori i obuče u haljine od mladjahnoga njegovoga sluge, koje joj preda, a zatim neka prozor od njezine ložnice širom otvori i maramu u more baci, da joj sutradan roditelji pomisle, da se je stèrmoglavila. Ostalo on na se uzme. Ključarica privoli s veseljem na njegovu naměru.

jer je za Nedom poludila. Jedina težkoća stojala je u tom, da i svoga muža u to kolo povuče, jer je on imao pod izgubitkom svoje službe i slobode od gospodina zapověd, da glavom bdie svu onu noć kod vratah; nu lukavi starac nadje i tomu lěk. On je znao da je ključar na novce lakom, i da je svomu gospodaru samo zato dosad věran bio, što se ga je bojao; on mu turi dakle kesu punu dukatah u džep, razloži mu svoju osnovu, i uvěri ga svojom rěčitostju, da je stvar tako sěgurna, da on na nikakov način postradati nemože. Što je bilo naravnie, nego da i ta stara tvèrdica najposlě k svemu privoli? Kada lěkar, opravivši to, kući dodje, priobći svomu lukavomu i smělomu, njemu osobito privèrženomu momčiću svoju tajnu, i zaište njegovu pomoć. Kad mu ju taj obeća, povede ga sobom na čuncu do vratah kneževskoga kaštela, koja mu po ključaru odmah otvorena budu. Na bedenih hodajuća straža obavěstjena već po ključarici, da će lěkar u gluho doba još jedanput doći, nikakve prevare nesluteći, neprepreči im ni najmanje, da udju. Za čas opet stupe dvě osobe u čunac. Straža misleći, da su one iste, koje su malo prije ušle bile, pusti ih mirno odveslati. Ključarica sakrije medjutim ostavšega dečaka u svojem prebivalištu, kako je najbolje znala, a lěkar ga sutradan iz kaštela tim laglje sobom povede, čim u onoj pobuni, u koju sve njegove stanovnike namišljena smèrt Nede metnu, nitko časa nije imao opaziti, je li lěkar sam ili sa svojim slugom došó u kašteo. Tako izvede dakle stara lisica svoju osnovu. U njegovoj kući čekao je već Ivo na svoju golubi-

cu, i uputi se š njom još onu noć put Viševca, gdě se nalazi fratarski manastir, od kojega gvardian, lěkarov rodjak, od ovoga nalog imaše, da ih što skorie věnča. Što je več i srětno izvèršio, kako smo zatim saznali.«

»Što kani Radivoj sada poduzeti? Kuje li nove osnove, da se nad ovim nesrětnim parom osveti?«

»Ja sam bio sa svim osvědočen, da će to učiniti, ali kako se prevarih! Kad mu priobćih, što sam saznao, stane kao děte od veselja džipati i vikati.» Moja Neda, moja sladka jedinica živi dakle! Ah ja ću ju opet viděti... možebiti još njezin mili porod na koljenih ljuljati! Ah bože ti si premilostiv prema meni starom grěšniku, sad mi mrěža s očiuh pade! Ivo neka bude njezin! On je vrědan mladić, zašto, da sam proti tomu savezu? Ja ću se š njegovim otcem pomiriti, — i sve će se dobro svèršiti!» To su bile od prilike rěči, kojim je na moju věst odgovorio.«

»Bog mu je pamet razsvětio!«

»Ja nisam mojima ušima věrovao, jer sam sa svim drugi odgovor čekao, ali skoro se osvědočih, da je tako. Jedva što se malko umiri, reče mi: »Još danas da se tornjaš iz ovih zidinah! Ja se želim s Budimirom opet pomiriti, ti ćeš dakle sam uviděti, da za tebe od sad neima ostanka u mom kaštelu.« Ja sam htio govoriti, nu on mi baci pred noge punu kesu i reče: »Uzmi to i odlazi odmah!« Njegov glas je bio tako oštar, njegovo oko tako ozbiljno, da sam vidio, da mi ništa drugo neostaje, nego svoju platu pobrati, i za uvěk onaj kašteo ostaviti.«

»Dobro bi učinio, da i ovu zemlju ostaviš. Mogući Radivojev gèrb više te neštiti, a sudionice su pune tužbah proti tebi.«

»Gole laži, presvětli gospodine; ja sam pošten čověk.«

Ova bezobraznost razpali pravdoljubivoga Providura. Oči mu se zasvěte, i on pruži ruku k zvoncetu, koje se je pred njim na stolu nalazilo, da sluge pozove. Kad to pred njem stojeće strašilo opazi, preuzme hitro rěč, i nikom ponikavši naglo rěče: »Presvětli gospodine, ja ću vaš dobri savět slěditi i to odmah. Ja se zato preponizno zahvaljujem. Istina je, ja imam ovdě odviš nepriateljah. Za me nije ova zemlja. Pèrvom zorom ostavit ću ju za uvěk.« I s timi rěčmi neprestano naklanjajući se izide.

Već odavna biaše izišo ovaj zlotvor, i još uvěk kipila je kèrv u Providuru. On je već hotio straže poslati za njim u potěru, kad mu se opet svěst povrati, i on se je činio sasvim zadovoljan, što u svom gnjevu nikakve sile upotrěbio nije; jer da je krivca jedanput sudu predao, sve bi se tužbe proti njemu potanko pretresti morale, u kojih je za cělo i Radivoj upleten bio, u koga dirati priateljstvo i mudrost nedopuštjahu. Priateljstvo, jer je on š njime od malih noguh obćio, a mudrost, jer su u ono doba plemići u onih pokrajinah tako mogući bili, da ih je vlada samo laskanjem upravljati mogla. Za njih nije bilo kaštigah, i ako je Mletačko starešinstvo kada koga od ove nedotaknjive čeljadi za dobro našla pedepsati, što se rědko kada dogodi, to se tada lukavstvom u potaji, a nikada očito učiniti neusudi. Svaki

si dakle predstaviti može veselje Providura, komu je od njegove vlade osobito naloženo bilo, da neka gleda uljudnostju i blagostju Dalmatinsko plemstvo s krilatim lavom opriateljiti, kada začuje da nepriateljstvo medju dvimi od najmogućnih Dalmatinskih plemićkih obiteljih bez njegova posrědničtva prestajati začima. Što je sumnjao ikada svojim trudom opraviti, to učini slučaj.

Nestèrpljivno čekao je dakle potvèrdjenje ove vesele věsti. Ovo prispě već slědeći dan. Sam Radivoj pisao mu je o toj stvari i molio ga je, da neka gleda svojom uglednostju pospěšiti dan pomirenja s Budimirom i povratka novozaručenoga para,

Providur odmah se sam uputi k Budimiru, da ga s njegovim pobratimom što bèrže pomiri, a zaručnikom u Viševac pošlje dva ugledna stara častnika, da im donesu radostnu věst o srětnoj proměni Radivojeve ćudi, i da ih nagovore, da ga čim prie posěte. Ovoj dvojici pridruži mudri povica još i lěkara Dobrašina, koj se je u isto doba u Troru ualazio, kamo se je uteko bio pred gnjevom kneza Radivoja.

Veselje toga starca nije kadro opisati nikakvo pero, kada mu Providur věst priobći, koju je imao svojim zaštitnikom javiti. Suze od radosti obliju mu lice, i ništa drugo nije bilo čuti iz njegovih ustah, nego: »Ja sam znao, da taj gnjev uvěke trajati nemože. Mèrzost medju ljudim, koji su se jednoč rado imali, mora jedanput prestati! Ja sam moj dug izplatio, sada nemarim umrěti!«

S timi rěčmi stupi u barku, koja ga u Viševac odvede, s ovimi rěčmi izidje iž nje i pozdravi novozaručene.

Šta tko rado čuje, to rado i věruje. Lahko su dakle naši poslanici ljubovnikom dokazali, da je věst istinita, koju su im javili, i uslěd toga nagovoriti su ih bèrzo mogli, da se na put spreme.

Isto tako posluži srěća Providuru, jer blagi Budimir jedva dočeka priliku, koja bi ga sa svojim pobratimom opet pomirila. Veselo odleti s Providurom u njegov kašteo, i zagèrli ga, kao da nije nikada medju njimi kavge bilo. Radivoj se je činio takodjer uzhitjen i nije mogo rěčih naći, da izrazi svoje pokajanje, i da pobratima uvěri o iskrenosti svoga priateljstva.

Medjutim prispě ulak iz Viševca, i preda im pismo od njihove děce, u kojem blagosivljajući ih javljahu im dan, kada se nadaju zahvaliti im se na kolěnih na tolikoj ljubavi.

Ova věst pobuni sav kašteo. Sve se je veselilo na povratak malo prie toli oplakane a sada toli srětne Nede. Stara ključarica, koja se je već od pretèrpljenoga boja poněšto oporavila bila, nije znala od radosti, gdi joj glava stoji. Knjeginja je plakala od veselja i těrala bez prestanka družinu, da joj dvorove čim lěpše urese. Pozivi na pir bili su po svoj okolici razposlani. Dimnjaci pušili su se opeta, a vas kašteo vèrvio je iz nova s kuhari, glumci i gudioci.

Sve je bilo pripravljeno k najlěpšem dočeku. Dan pred naznačenim dolazkom podju oba pomirena starca děci svojoj na susrět tja do Trogira.

Jedva pomoli danica svoje lice i već su stojali uzhitjeni roditelji i rodjaci na obali, i gledali, tko da opazi prie brod, koj im je ljubljeni onaj par doněti imao. Sad se pokaže jedro, a malo po malo sva ladja. Nakitjena je bila šarenimi vèrpcami, iz čega svaki zaključi, da je to ona, koju su svikolici s tolikom požudom čekali. Svim se od veselja lica razjasne, a klikovati stane puk, koga sakupi ljubopitnost ili privèrženost k gospodi, koja su ovaj dan svetkovala.

Medjutim prispě ladja, i ljubovnici izkèrcaše se sa svojom pratnjom. Oni kleknu pred svoje roditelje, nu ovi ih na pèrsa svoja povuku. Ništa nije bilo čuti nego jecanje i žubor od poljubacah. Veselje je němo. Nije bilo gledaoca, komu bi pri tom prizoru oči suhe bile.

Pošto se izgèrlišc i izljubiše, hotěla je Neda, da u několiko rěčih svoju neposlušnost izpriča, ali joj otac zatvori usta sa cělovi. Tko je bio u taj čas od nje srětnii na světu. Ljubljena od onoga, za kim je čeznula, blagoslovljena od onoga, koj joj poda život! O kako je lěpa bila! Takvo je sunce na nebeskoj modrini, kad ga nikakov oblak nezastire! Sada je upirala oči u ljubovnika, sada u roditelja, i nitko nije mogo odlučiti, iz kojih je pogledah veće blaženstvo sěvalo. Sve njezine požude bile su izpunjene.

Poslě kratkoga odmora u providurovoj palači vrati se sjajno ovo družtvo opet u svoje nakitjene barke, i uzme

pod klicanjem uzhitjenoga puka uz cvatuću obalu od Podmorja put k Radivojevom stanu.

Tutanj od topovah i tisu ćoglasni klik naroda prekidan pucnjavom od pušakah i samokresah dočeka ih ovdě. Kneginja sa mnogobrojnimi sjajnimi gosti dodje do vratah od kaštela, da si kćerku i zeta čim prie pozdravi. Ovdě se medju njom i njezinom jedinicom ponovi prizor, koj množinu na Trogirskoj obali do suzah ganu, nu još živahnie, još obilnie, jer što je morala mekana mati raditi, gdi je več tvèrdi otac klikovao? Što je morala poćutiti kći, koja je već u raskoši plivala, kad joj je dozvoljeno bilo otca ogèrliti, pred kim je treptila već od malih noguh? što je morala ona počutiti, kad ljubežljivu majku opazi, od koje nikada zle rěči nečů? To je bio uzdèrmajući trenutak. Obe iznemogoše na toliko, da se nisu bez podpore po stubah popeti mogle.

U sobe prispěvši odmore se po něšto, a zatim podju svi zajedno u cèrkvu, jer u ono pobožno vrěme nije se nikakovo veselje bavilo, bez da se je prie čeljad utekla k Bogu za njegov blagoslov.

Po božjoj službi dèržao je župnik govor o pomirenju i ljubavi kèrstjanskoj, koj sve slušaoce več zbog svoga predmeta ganu, premda je prosto i bez svake učenosti složeno bilo, jer za ono doba rědko je koji duhovnik u onih pokrajinah što god više znao, nego slabo čitati, i zlo pisati. Zatim vrati se družtvo opet u kašteo, gdě ga je gospodski oběd čekao.

Tu se je gostilo, napijalo, pèvalo, šalilo i igralo do mraka.

Vrěme prispě, kada se je imala kći od roditeljah razstati i u kuću svoga muža stupiti. Sve iza stola ustade, spremajući se da ju prate u Budimirov grad, koj je jedva dva sata hoda odanle udaljen bio. Mati oprosti se s kćerkom poljubivši ju. Otac ju zagèrli blagosivljajući ju. Budimir pruži desnicu svojoj snahi, i izidje š njom iz sobe. Za njimi slěde njezin rod i uglednii gosti, a najposlě Ivo sa svojom pratnjom. U dvorištu istim redom sědnu na svoje konje, muzika zasvira i svi izidju iz kaštela.

Noć je tiha i jasna, klicanje bez konca i kraja. Neda okrenuvši se pozdravlja sladkim posměhom još jedanput svoje rodjeno město. Narod vèrvi i kliče. Ivi se pèrsa dižu od uzhitjenja — kad evo zasvěti se tane i puška pukne. ma samo ali strašna. To nije znamenje veselja. To je la od osvete. Ivo svali se s konja na tle. Svi se pre-.. Sa sviuh stranah zamni užasni glas: Zaručnik je ubijen. Svi potèrče na ono město, gdě on pade. Obća nastane buna. Nu za čas pograbe junaci oružje. Oči im se od osvete krese, »U potěru za ubojicom! S onoga brěžuljka puče puška. On je posléduji put pucao!« Providur zapovědi svojim slugam, neka razpuste njegove na hvatanje zločinacah birane samosove (velike pse), koje je srěćom sa sobom poveo.

Sa sviuh stranah penje se puk na bèrdo, i ništa nije čuti nego vikanje jurišajućih, huškanje i lajanje pasah.

Nesrětnu zaručnicu uzdèržati nije moguće. Kao běsna

protura se kroz množinu. Oči su joj ukočene, kosa razrešena, a lice blědo kao u mèrtvaca. Sad upazi umirućega svoga ljubovnika — kèrv mu teče iz persah — zdvojenje ju pograbi — ona zavapi i pade pored njega. Budimir stoji kao kameni kip bez svakoga gibanja. Radivoj dotèrči takodjer k užasnom onomu měslu, ali nemože podněti onoga pogleda. Maramom si lice i oči pokrije, a rěč ga izněvěri.

Valjajući se u svojoj kèrvi otvori Ivo još jedanput oči, i opazivši polag sebe svoj milii dio, sakupi svoje skradnje sile i zaječi: Nedo! Taj glas probudi ju iz smèrtnog sna. Ona se oporavi i pade mu okò vrata, on pako jednom rukom ogèrlivši ju, a drugu svome otcu pruživši reče, nu tako polagano, da ga je jedva bilo čuti, jer ga je več zastirao smèrtni mrak: »Otće! ja vidim, moj angjeo skoro će me slèditi — obećaj mi — kad ju tuga ubije — da ćeš ju — pored mene — zakopati — kad u životu — nedade — nam udes — zajedno — živiti — nek u grobu — zajedno — po — či — va — mo — s Bo — gom!..« To izustivši izdahne svoj duh u usta svoje zaručnice. Žèrtva je svèršena, osveta izpunjena.

Medjutim dovuku jednog čověka něki od onih, koji u potěru odoše za ubojicom. Oprave su mu bile razdèrpane, a iz više ranah tekla mu je kèrv. Psi su lajali neprestano i njihovi gospodari zaustavljali su ih težkom mukom, da iz nova nenasèrnu na ulovljenika, i da ga na zube neraznesu.

Svi potèrče k dolazećim, da tu utvoru vide, ali kako se začude, kad upaze u njem — Vukmira. »Evo presvětli

gospodine« — reče jedan od onih, koji su ga vukli, obrativši se k Providuru — »Evo ubojice. Bez vaših pasah zahman bi bilo sve naše traženje, ali ovi ga zanjuše i dovedu nas u zabitnu pećinu, gdě se je bio sakrio. On se je hotio braniti, ali psi su bili hitrii od njega, i prie nego svoje puške izpruži, ležao je već na tle u svojoj gnjusnoj kèrvi! Mi smo ih jedva od njega razstavili — oni bi ga bili razkomadali — ali mi smo ga živa imati hotěli, da mu prokleto tělo za priměr svim žločincem na kolo dodje!«

Sada poprime rěč Providur sav od gujeva trepteći i krene se kao běsan proti zlotvoru: »Izmete ljudskì! kako si mogao toliko zločinstvo izvesti, samo za to što te gospodar iz službe odtěrà.«

»A kako ste vi presvětli gospodine tako glupi biti mogli, da ste mojim rěčim věrovali? Ta to je bila sve jedna izmišljotina! Ha, ha, ha, ha, ja s mojim gospodarom nisam nikada u većem priateljstvu bio, nego uprav onda, kad sam vas posětio. O, to je knez jako dobro proračunao bio — ali prokleti ovi psi sve su pokvarili — nu tko bi nato pomislio bio, da će te ih sobom na pir dovesti.«

»Pseto, ti lažeš — nije moguće, da je knez o tom štogod znao!«

»Pitajte ga! O ta osnova je odviš lěpa, nego da bi mu pravo bilo, ako bi se ja osudio reći, da sam ju ja iznašao. Odkuda meni siromaku prostaku toliko pameti i oštroumja? Ja sam samo bio orudje u njegovoj ruci!«

Groza pograbi sve nazočne. Vukmir pako upre svoje

probijajuće malene oči u kneza, razkrivi svoje usturine, i stane se kesiti kao pakleni duh, koj svoju žèrtvu tako zaplete, da mu više izbeći nemože.

Knez mučao je jedan čas oborivši oči na zemlju, ali na jedanput něšto ga oporavi. Neznam, jeli bila uvrědjena oholost osvetoljubiva zlotvora, ili skrušenost grěšnika, nu za cělo jedno od obodvojeg. On stupi dakle naprěd i reče: »On govori istinu« ali poslědnju slovku izreče pred prestoljem onoga, komu su i najskrovnii nagoni duše poznati, jer ga Budimir svojim mačem prie probode, nego rěč dovèrši. Božji se sud izvèrši!

Nitko se nezauze za ubijenoga, jer nije bilo čověka koj njegov grozni čin oduravao nebi. Njegovi pèrvi privèrženici ostadoše mirni, i sve što za njega učiniše, biaše, da se u tihom bogu pomoliše za spasenje njegove grešne duše.

Budimir metne kèrvavi mač hladnokèrvno u korice, i zapovědi svojim slugam, da otèrgnu mèrtvo tělo njegovoga sina iz naručaja Nede i odnesu u njegov kašteo. Okolostojeći nezabraniše to učiniti, i tako se vrati bezufani roditelj s kèrvavimi ostanci ljubljenoga poroda u svoje dvorove, gdi ih sutradan u obiteosku svoju grobnicu polag kostih svoje supruge bez svake buke položi.

Isto učini Radivojev rod sa tělom njegovim. —Vukmir izriga několiko danah zatim svoj pakleni duh na kolu pred neizměrnom množinom světa, koja ga je proklinjala. Neda, nesrětna Neda osta još něko vrěme u životu; nu kakav biaše to život? Žestoka vrućica poremeti do mala njezino nježno tělo.

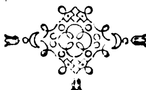
Jednoč vrati se Budimir s groba svoga sina u svoje prebivalište i čuje zvoniti veliko zvono od župne cèrkve Radivojevog sela. On zapita sluge, što to znači. »Valjda zvone na umor siroti Nedi, jer nam lěkar sinoć reče, da će težko noć preživiti.« Starac uzdane duboko i udubi se u misli, iz kojih ga tekar za dobar sat lěkarov glas probudi. Taj mu potvèrdi žalostnu věst, koju mu družina priobći. »Nede nema više, njezin poslědnji uzdah bio je *Ivo.*«

Sada se Budimir sěti rěčih umirućega svoga sina, i zamoli po lěkaru Rodivojevu udovu, da ga u stališ metne izpuniti ih. Rado privoli dobra gospoja na tu prošnju, jer je i njezine jedinice požuda bila počivati pored kostih svoga zaručnika.

Za malo godinah slědiše i roditelji svoju děcu u onaj svět, gdě mèrzosti neima, i gdě samo ljubav vlada.

Dobrašin preživi ih několiko lětah. Jedina utěha njegove težke starosti biaše posětjivanje počivališta od ona dva čista stvorenja, koja se je zahman starao u životu sjediniti, kao što ih je sada smèrt sjedinila. On je znao čitave sate na njihovih grobovih sěditi i suze roniti. O kako su mu oblakšivale tegobno sèrce!

Još dan današnji naznačiva ovo město prosta ploča, na kojoj u našem jeziku stoji urezano: *Pokoj ljubovnikom.*



LIRIČKE PĚSME.

V I N J A G E

o d

Mirka Bogovića.

25. Listopada okô Zagreba sabrane.



I.

Onomad mi iznenada
Rěč presěče děva moja:
»Koliko si, kaži sada,
Obljubio već gospoja'?
Kano munja s vedra neba
Smetoše me slova ota,
A ja sad, gdě baš bi trěba,
Odgovorit, — niti jota — ! —
Počeh plesti —, ah oprosti...
Prilika.... k tom sårce vruće — «
Ona na to: »dosti, dosti, —
Samo pazi u buduće! — «

II.

Pazit hoću, tako m' Boga!
I pripravan uvěk biti,
Kad bi na me nedužnoga —
Opet htěla navaliti.
Govorljivih okò usti'
Trostruku ću metnut stražu,
Um vojvoda što dopusti,
To, a drugo nek nekažu.
S busie će tad prestati
Navaljivat na nekriva; —
Děvam nije znati trěba,
Što prošastnost naša skriva.

III.

Nije tomu odveć dugo,
Što mi stavi ma gospoja
Pitanje sad jurve drugo:
Da l' je stalna ljubav moja? —
Čekaj, mislim sad u sebi,
Kazat ću ti tri zapletke,
Znam, da će bit težke tebi
Oedipove zagonetke.
Ako mi ih rěši samo,
Bacit ću se, istina je, —
Kò Sfinks valjda? —jest al, kamo? —
U njezine naručaje! —

IV.

»Moja ljubav jako često
Svoj kó lasta stan ostavlja,
Al u staro š njom se město
Vraća, kad se lěto javlja.«
»Moja ljubav jest kó šuma
Svog uresa sad lišena,
Ali gle, u jaru uma
Opet stoji sva zelena.«
»Moja ljubav slična 'e sěni,
Sa svètlostju koja prodje,
Ali uvěk, věruj meni,
Opet š njom i natrag dodje.«

V.

»Ak je reče ljubav tvoja
Lasti, šumi, sěni slična,
To će věčnom jaru moja,
Věčnom suncu bit prilična.«
»Lasta će i sěna ostati,
Šuma věk se zeleniti,
Ti se hoćeš mojim zvati,
A ja uvěk tvoja biti!« —
Uzhitjen sam od radosti
Kako mi je dosětljiva, —
Da ni samo, — Bože prosti, —
Malo odveć izvedljiva.

VI.

Men' će ipak ostat zato
Drag moj Angjeo preljuveni,
Kò okovau sad u zlato
Sjajni biser dragocěni.
»Biser, — odkud taj dohodi?«
Pita opet. —»U dnu mora
Iz ljušturah on se rodi,
Kě probušit cȁrv prie mora;«
«Takav ti je gost lukavi
Došo i do sȁrca moga,
To je bio cȁrv ljubavi,
Evo tebi gjerdan s toga!«

VII.

»Eno gledaj čudna cvěta! — «
S nova meni dèva reče,
»Gledaj lěpa suncokreta,
Kò za suncem věk se kreće.«
»Lěpo ti mu dvorit znade,
Nosi žute sunca boje — «
I šaljivo tad pridade:
»Kaži uzrok tomu što je?«
Nepitaj me, sȁrce moje,
Věk za uzrok nego vidi,
Kò tve i ja nosim boje,
Kò i tebe duh moj slidi!«

ŽELJA ZA DRAGOM

od

Ivana Tàrnskoga.



Gdie si Minko, sunce ogriejano,
Da mi sineš u mog sàrca noći?
Gdie si ljubo, sàrce izabrano,
Da me izliečiš od moje nemoći?
Oj za tobom sárce gine,
Žudi, da mu sunce sine!
Oj Minko gdie si?

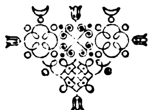
Gdie si dušo rajskomilog oka,
Da mi oko bude hram pokoja?
Gdie si angjeo ćutjenja duboka,
Da razumieš misli i čuvstva moja?
Oj za tobom ginem muče,
Želja k tebi viek me vuče!
Oj Minko gdie si?

Gdie si ljubo, da mi u ljubavi
Glavu spustiš na junačke pàrsi?
Ruka moja na angjelskoj glavi
Svilu od kose gladeć da razmàrsi?
Oj ljubav me k tebi veže
I za tobom pàrsi teže!
Oj Minko gdie si?

Gdie si diko s ružama od usti'?
Da im raskoš piesan diči moja,
Da me iz njih tvoja ljubav pusti
Tàrgat cvietje rajskieh perivoja',
Da mi pustiš ustne ljubit
Na njih život moj izgubit!
Oj Minko gdie si?

Gdie si sàrce, da ti kazat mogu,
Kak ljubavi mojoj neima kraja?
Kako vapim jedinomu Bogu,
Da te osiplje blagom svega raja,
Da ljubavi oganj moje,
Uzrok bude srieće tvoje!
Oj Minko gdie si?

I kad ništa od sveg tog mi nedà
Zlobna sudba, gdie si barem Minko,
Da te oko stražnji put zagleda,
Da ga sklopiš k viečnom snu jedinko,
Neka za te neznam više,
Nek ti piesnik neuzdiše!
Oj Minko gdie si?



PĚSME OSTAVLJENOGA.

God. 1838.

o d

Stanka Vraza.



Już sie jesień kończy,
Liście z drzewa leci:
Gdzie sie dwoje kocha,
Niepotrzebny trzeci.
Krakowiak.

1.

U slovinskoj zemlji
Grad se vidja jedan,
Kano grad od pčelah
Krasan i uredan.
U tom gradu stoji
Jedno sàrce sada —
Kano list jesenski,
Kojim vĕtar vlada.

2.

Oj grade oj grade,
Hrano mojih želja'!
Kog po carstvu svome
Kàrstio bi Lelja.
Zašto mene sada
S milom ti razstavi?
Te tužim kò golub
Samcat u dubravi.

3.

Oj grade kolik si
Zvězdnom nebu sličan,
Gdě ti blistaš od sto
Lèpoticah dičan!
Pa zar nedospěva
Taj ures tvôj slavi,
Što ti meni otè
Sunce od ljubavi?

4.

Sladko žutovoljka
Žuberi u čreti,
Reko bi nje diku
Svu će proizrěti
Dična ti je dična,
Al sve već i veće
Dàrhtjuć sluti sàrce
»Vèk tvoja bit neće.«

5.

Još me nij sa sankom
Zora razstavila,
Pade mi na prozor
Tica bělokrila; —
Pade i zapěva
Pěsmu tužnu toli,
Da me i dan danas
Od nje sàrdce boli.

6.

Urani, urani
Jadan moj junače!
Sunce se već radja,
Na prozor ti skače.
Urani i zàbi
Na te svoje raje,
Jer se ljuba tvoja
Za drugog udaje.

7.

Već se od svatovah
Càrkvi sprema kita,
Gdie pop dragu čeka,
I ovako pita:
Hoćeš li ga ljubit
Věrna bit s pomoćju?
Ljuba tvoja plače,
Ali kaže: »hoću!«

8.

Oj tice, oj tice
Gàrdna zlokobnice!
Koja te j' doněla
Běda men' pred lice?
Počàrnula tebi
Sněžnoběla krila,
Što si mi sàrdašce
Strělom ti probila.

9.

Jesen se naklanja
Lišće s granah letje:
Gdie se dvoje ljubi
Nij potrěbno tretje.
Ah moj listopade
Dalko se odstranio!
Jer si mi najlěpši
Cvět lěta stamanio.

10.

Nesrétna je tica,
Koju bura shvati,
Sred mora odnese,
Gdè neima kud stati.
A kamo je ono
Sàrdce nesrětnije,
Što na sàrdcu kuca,
U kom věre nije.

11.

Znadeš li kako si
Šaptala bez broja,
Usta moja ljubeć:
»Uvěk uvěk tvoja!«
Višnji ću prisegu
Pa pedepsa sada:
Ti si pogrěšila
A strěl na me pada.

12.

Tvoja usta su mi
Proricala radost,
A sada tugami
Prolazi mi mladost.
Ti si me turila
S neba od razbluda'
Na zemlju već tudju,
Te sad neznam kuda.

13.

Kad suza dozrije
Pane ko jabuka...
A zašto ja plačem,
Ženo běloruka?
Po raju sam šetao,
Dok sam bio s tobom,
A sada bi měnjao
I s najgorim robom.

14.

Mehke kò jastuci
Běle pavulice—
Nebiahu nje pàrsi
I běle ručice:
Već vila prigàrli
To svog priatelja,
Te ga sad věk nosi
Za njom travna želja.

15.

Ti glasovi sladki
Kò pěsme angjela —
Nebiahu rěči
Njejna gàrla běla:
Već biahu čarobna
Rajske tice pjenja,
Koja ti proleti
Nad stazom življenja.

16.

Luči vedre tople
Ko dvě lětne noći,
Nikako nebjahu
Njejne càrne oči:
Već to bjahu, brate,
Dvě nebeske svěće,
Što ti razsvětljiše
Praznost tvoje srěće.

17.

Ona sladkost ljubka
Kano miris južni —
Nebjaše nje ustiuh
Cělov dušodružni,
Već to biahu do tri
Kapi rajskog meda,
Da sad bolje ćutiš
Gorkost zemskih běda'.

18.

Zvězda, koja pąne
S visokoga neba,
Nikad već nemože
Vratit se kud trèba.
I moja u nebu
Jednom duša biše,
Al sad pred njom rajska
Vrata zatvoriše.

19.

Nèkad mi tàrpaše
Ljubav na put srěće
Ruže i ljubice
I sve lěpše cvětje.
A sad na Golgatu
Kàrst mi veli nesti,
Suzam stazu rosit,
Tàrn u věnac plesti.

20.

Opoji mi trudno
Sàrde san ugodan,
Te vidjeh srěd mora
Otok divnorodan.
Okò njega vidjeh
Stěne od korala,
Gdě sunce igraše
Kano srěd zàrcala.

21.

Taj je otok labud,
Koj po moru pliva;
Taj je otok měsec,
Ki iz mora siva;
Taj je otok kruna,
Ka nikog netišti,
S koje sto kamenah
I sto zvězdah blišti.

22.

Kano svilen šator
Càrna harapina —
Nad otokom tim se
Raztire vedrina:
Kao da ovo čuva
Mlezinče prirode
Njišuć ga u zibci
Mora bez nezgode.

23.

Najlěpšimi dari
Izkiti ga mati,
Tu žuta naranča,
Lěr i ruža cvati.
Tu jug u kolěvci
Od cvětja se ljulja
Uz pěsme goluba
Uz pěsme slavulja.

24.

Taj otok pučini
Morskoj tol' omili,
Da věk zatravljena
Okò njega cvili;
I brižno od njega
Na stran dàrži bure
Noseć mu ponude
Šarene ljušture.

25.

Tu stoji medj cvětjem
Stanak od mramora,
Kog ma duša voli
Od najsjajnieg dvora.
Tu dolazi često
Kò k studencu roblje:
Tu j' moje ljubavi
Kolěvka i groblje.

26.

Kad okò polnoći
Svět se već utrudi,
Svak se dragi màrtac
Makne i probudi.
Uzkàrsne tva pàrva
Rěčca od ljubavi,
I šaptjuć po groblju
Sa snom se razstavi.

27.

San metju s očiuh
Razgovori tisi,
Probudjeni pàrše
Medj listje uzdisi;
A ljubkih cělovah
Družbica vesela
Sěda na cvět ružah
U prilici pčela'.

28.

I ljubezni sanci
Dižu se iz groba,
Stvarajuć si tělo
U lěpih podoba':
Stiču krila modra,
Na njih zlatne pruge,
Pàršeć po cvětnjaku
Tražeć svoje druge.

29.

Tim i suze prenu
    Od radosti dica,
    Iz zraka se lijuè
    Ružicam na lica.
Najmučnii je uzkàrs
    Věri tvojoj jadnoj,
    Koja stenjuć puzi
    Po zemljici hladnoj.

30.

Pošto svako prene,
    Mio žamor nastane,
    Kó dan za dvě duše
    Ljubavı kad svane.
Da ti j' slušat, kako
    To razbludno traje,
    Mnio bi, da si došo
    U vilinske raje.

31.

Kolikokrat njejno
    Ime bude zvano,
    A na divan njemu
    Drugo odazvano.
Tako tajni šapat
    Sve slědi rěč po rěč,
    Stravljeno si služeć
    Ljubezno si dvoreć.

32.

A ti razgovori
    Tolik čas se čuju,
    Dok nestane noćnih
    Pěsamah slavuju.
Kako svanu jutrom
    Pěsme golubove,
    Sve umukne i opet
    Pane u grobove.

33.

Razpěvao si se
    Moj slavuju veće
    Tihom noćcom těran
    Od boli ljubeće.
Sad se ti razplači,
    Ostavljen golube!
    Ustama raztuži,
    Što se već neljube.

34.

Kad si se razplako
    Raztužio u jadu,
    Tada nebom krila
    Prostri pram zapadu,
Gdě ti golubica
    Spi na tudjem krilu...
    Sàrni, kloni, pani,
    Ȑazmini u cvilu.

PĚSMICE MOSLAVSKE

od

Ljudevita Vukotinovića.

(Izvadak.)



Joyeux simple et croyant le bien,
Pour toute garde il n' avait rien
Qu'en chien . . . .

Béranger.

III.

Ima, koji od slobode
Govore čudesa;
A nevide, da ih žene....
Dàrže za ušesa!...
Sědoglavi za pregačom
Tàrče bez obzira,
A ne vide, da na čelu
Glasno rog im svira!...

VI.

Lěpa ti je děvojčica
S cárnima očima,
Al' je ona puno lěpša,
Ka ljubovca ima...
Al snašica je najlěpša,
Párvo nad svim blago...
Zašto?.. Neznam... Zašto j' svakom
Tudje voće drago?..

IX.

Većput mlado primalětje
S mrazom nas prevari,
Ali čověk za tu bědu
Tolko baš nemari;
Ali kad se stara baka
Mladostno ukrasi,
Pa kad krinka spadne... jao..
Ti nas Bože spasi.

XIV

U tom sviuh mudrih glavah
Izgovor se slaže:
Da je žena zlo potrěbno,
To svak bogme kaže.
Istina je, tek što jednu
Ženu tko izgubi,
Već velike od potrěbe
Odmah drugu ljubi...

XXIII.

Koj s' opeče jedanputa
I na màrzlo puše;
Ja bi reko, da je ovo
Istina do duše.
A već tolko ljudih ženske
Opekoše usti...
Pa tko na tu vatru puše,
Tko će da ih pusti?...

XXV.

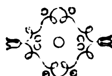
Ima ljudih, koji nose
Halju izabranu,
A pod njome košuljicu
Dobro razderanu...
Košuljicu razderanu
Kàrpica pokrije,
Ali tko za meštra znade,
Koj sàrce zašije?..

XXVI.

Na mladiće sve se tuži,
Da se ženit neće;
Istina je, svak se boji
Prevelike srěće...
Da bi dali děvam snubit,
To bi bilo za nje,
Svaka bi si tad uzela
Muža tri najmanje....

XXX.

Na poslědku jošte molim
Zaljubljene ljudi,
Nek si nitko rad ljubavi
Neprobada grudi.
Brisali aj nebrisali
Suze naše duše,
Ini větar dodje,
Pa i same se posuše.



VIJAVICA.

Povĕst polag P. iz papirah pokojnoga Bielkina.
Slobodno

od

Dra. Dim. Demetra.



Koncem godine 1812, u znatnoj onoj za svu Europu dobi, živio je u Srěmu na svojem dobru N** dobri Simo R**. On je bio po svoj okolici na glasu kao gostoljubiv i dobrosèrdačan čověk. Susědi su svaki čas k njemu išli, da se pogoste, napiju i za koju krajcaru vist poigraju s njegovom gospojom Katarinom rodjenom P**, a někoji zato, da im kćer vide, blědu i lěpa uzrasta děvicu od 17 godinah. Ona je bila bogata, i zato su ju mnogi prosili za sebe, ili za svoje sinove.

Maria R** bila je odhranjena po němačkih romanih, dakle i zaljubljena. Predmet, koga je sebi izabrala, bio je siromašni graničarski zastavnik, koj se je na dobru svoga strica u pohodih nalazio. Samo po sebi razuměva se, da je mladić istom strastju gorio, i da su roditelji njegove ljubovce, opazivši njihovo uzajemno prignutje, zabranili kćeri i pomisliti na njega, a njega su primali gorje, nego kakvoga bivšega kastnara.

Naši ljubovnici dopisivali su si, i svaki dan su se sastajali u omorikovoj šumici ili kod stare cèrkvice. Tamo su si prisigali věčnu ljubav, tužili se na sudbinu i kovali različite osnove. Dopisivajući i sastajući se tako, došli su

(što je sa svim naravno) do slědećeg rasudjenja: Kada mi jedno bez drugoga nemožemo disati, a volja okrutnih roditeljah srěći nam je na putu, nebi li moguće bilo, da se sjedinimo bez njihovog dozvoljenja? Razuměva se, da se je ova srětna misao najprie u glavi mladića porodila, i da se je veoma dopala romantičkoj fantazii njegove ljubovce.

Zima nastade i prekrati njihove sastanke, ali oni su si tim živahnie dopisivali. Vladimir N** molio ju je u svakom pismu, da mu se pouzda i u potaji š njim věnča, pak da se za někoje vrème pred roditeljim sakrije, a zatim da im pade pred noge, koji će najposlě tronuti vitežkom stalnostju i nesrěćom ljubovnikah bez sumnje zavapiti: Děco! dodjite u naša objetja.

Maria dugo vrěme nije se mogla ničemu odlučiti; množina planovah bilo je odvèrgnuto. Najposlě privolila je na slědeće: Naznačeni dan morala je pod izlikom da ju glava boli, od večere ustati i udaljit se u svoju ložnicu. Njezina služkinja bila je š njom u porazumnjenju. Obedvě morale su zatim kroz stražnje krilce od kuće sići u vèrt i sěsti u saonice, koje su ih imale za vèrtom čekati, pak u njih odvesti se u selo V**, koje je od města N** tri milje udaljeno, gdi ih je u cèrkvi Vladimir već čekati imao.

U oči opreděljenoga dana nije Maria svu noć spavala; ona se je na put spremala, oprave i rubje uvezavala, napisala jedno dugačko pismo na svoju drugaricu, něku ćutljivu gospodičnu, a drugo na svoje roditelje. Ona se je praščala

š njimi u samih ganjivih izrazih, izpričavala svoj prestupak neodoljivom silom strasti, i zaključila tim, da smatra onaj trenutak za najblaženii svoga života, kada joj dozvoljeno bude pasti pred noge svojih milih roditeljah. Zapečativši oba pisma pečatom, na kojem su izobražena bila dva goreća sèrdca sa sudarajućim napisom, baci se na postelju pred samim osvitkom i zadrěma; nu i u snu sprovodila su ju strašna vidjenja. Njoj se učini, kao da ju je otac zaustavljao, kada je hotěla sěsti u saonice, koje su ju imale k věnčanju odvesti, zatim da je sav izmučen tèrčao za njom, što je najbèrže mogo, a najposlě da se je u tamno bezdno srušio... I ona letila je stèrmoglavce neizrečivom tugom, kad opazi Vladimira, gdi je sav okèrvavljen na travi ležao. Umirući molio ju je prebijajućim glasom, neka se požuri k věnčanju.... još i druga strašna vidjenja ukazivala su joj se jedno za drugim. Najposlě ustane blědja nego obično i s nepritvorenom glavoboljom. Otac i mati opaze njezin nemir; njihova nježnost i neprestana pitanja: što ti je kćerko? boluješ li kćerko? parala su joj sèrdce. Ona se je starala, da ih upokoji i da se vesela pokaže, ali nije mogla. Večer nastade. Misao, da se poslědnji put posrěd svoga roda nalazi, stezala joj je sèrdce. Jedva je disala; ona se je tajno prašćala sa svimi osobami i sa svimi predmeti, koji su ju okružavali. Donesu večeru, sèrdce joj stane strašno kucati. Dèrhtjućim, glasom reče sada, da joj se neće večerati, i oprosti se s otcem i materom. Oni ju poljube i po običaju blagoslove; ona pako samo što nezaplače. Kada u svoju sobu dodje, baci se na

stolicu, i suze ju obliju. Služkinja nagovarala ju je, neka se umiri i obodri. Sve je bilo gotovo. Za pol sata imala je Maria za uvěk ostaviti roditeljsku kuću, svoju sobu, svoj tihi děvojački život... Na polju bila je vijavica, kapci od prozorah tresli su se; sve to učini joj se kao grozna žalostna slutnja. Za čas sve oněmi i zaspi u kući. Maria zamota se u veliku maramu, ogèrne toplu kabanicu, uzme u ruku svoju škatulju, i izidje kroz stražnje krilce, a za njom služkinja noseći dva svežnja. Sidju u vèrt. Vijavica je neprestano běsnila, větar duvao im je na susrět, kao da je hotio prisiliti mladu prestupnicu, da se vrati. Jedva jedvice dodju do kraja od vèrta. Na drumu čekale su ih saonice. Ozebli konji bili su nemirni. Vladimirov kočiaš hodao je pred rudom i zaustavljao ih je, kada koj put posèrnu. On pomogne gospodični i njezinoj děvojki, da se u saonice popnu, uloži svežnje i škatulju, zatim sědne, pograbi vojke i koji polete. Izručujući gospodičnu skèrbi sudbine i izkustvu kočiaša obratimo se k mladomu našemu ljubovniku.

Vas dan bio je Vladimir na putu. U jutro bio je kod V**skog duhovnika i jedva ga je nagovorio; zatim je otišo iskati svědoke medju susědnom zemaljskom gospodom. Pèrvi, komu se je najavio, bio je někadašnji husarski oficir imenom Perišić, čověk od četèrdeset godinah, koj rado na njegovu prošnju privoli. On ga je uvěravao, da ga taj dogadjaj spominja na predjašnje vrěme i na husarske lahkoumnosti i šale. On nagovori Vladimira, da kod njega na ručku ostane, a za druga dva svědoka neka si glave neta-

re; oni izostati neće. I u istinu, poslě obeda najaviše se s dobre volje bérkasti zemljoměr Kovačević i něki kapitanski sin mladić od 19 godinah, koj je nedavno u ulane otišo bio. Ovi nisu samo privoljili na Vladimirovo predloženje, nego su mu se i kleli, da su gotovi isti život za njega žèrtvovati. Vladimir ogèrli ih uzhitjen i otide kući, da sve k věnčanju pripravi.

Već se odavna zamrači. On odpravi svoga kočiaša sa dva svoja konja u selo N** i podrobno mu naloži sve što je imao dělati, a za sebe uzajmi malene saonice s jednim konjem i odpravi se sam bez kočiaša u selo V**, kamo je za dva sata i Maria dojti morala. Drum mu je poznat bio a svega puta bilo nije nego 20 minutah.

Nu jedva Vladimir izidje iz sela, kad se podigne vĕtar i takova vijavica nastane, da nije ništa vidio. U jedan mah zanese se put, okolica izčezne u mutnoj i žutoj magli, kroz koju su letili běli prami od sněga; nebo se slije s zemljom; Vladimir je osěto da je s druma sišo i nastojao je vratit se na njega; konj je slěpo išò i svaki čas penjao se na nanešene gomile od sněga ili rušio se u jamu, i tako su se svaki čas saonice prevaljivale. Vladimir se je samo zato starao da pravca neizgubi. Njemu se je vidilo, da je već prošlo više nego pol sata, a on još nije došao do V**ske šume. Prodje i drugih deset minutah a još šume viditi nije bilo. Vladimir se je vozio po polju izpresěcanom dubokimi jarugami. Još uvěk běsnila je vijavica, a nebo bilo je zastèrto. Konj stane od umora a š njega curele su

VIJAVICA.

Pověst polag P. iz papirah pokojnoga Bielkina.
Slobodno

od

Dra. Dim. Demetra.



debele kao tuča kaplje od znoja, premda je bio do tèrbuha u sněgu.

Najposlě uvidi Vladimir, da neide pravom stazom, stane, počme misliti, sětjati se, predstavljati si, i uvěri se, da je trěba na desno udariti. Krene se dakle na desno. Konj mu je jedva stupao. Već dulje nego sat bio je na putu. Selo V** moralo je biti blizu. Ali on je išo te išo, a polju nije bilo ni kraja ni konca. Svuda gomile od sněga, svuda jaruge. Svaki čas su se saonice prevaljivale, svaki čas ih je dizati morao. Vrěme je prolazilo i Vladimir stade se silno uznemirivati.

Najposlě opazi, da se něšto cèrni sa strane. Uputi se tamo. Kad se približi, vidi šumu. Hvala bogu, pomisli, sad sam blizu. Pohiti k njoj nadajući se ako na poznati drum dodje ili šumu obidje, da će taj čas u selo prispěti, jer leži odmah za šumom. Bèrzo nadje drum i unidje u mrak od dèrvah, kojim je lištje od zime popadalo bilo. Větar nije mogo ovdě běsniti, put je bio gladak; konj se obodri a Vladimir upokoji.

Nu on se je vozio te vozio, a željno očekivanoga sela neima te neima, šumi nije bilo kraja ni konca. Vladimir s užasom uvidi, da je zaišo u nepoznatu šumu. Sdvojenje ga obuzme. Udari po konju; bědno živinče počme kasati, ali skoro popusti i za četvèrt ure jedva je koracalo u pèrkos svega usilja od strane nesrětnoga Vladimira.

Malo po malo stanu dèrva redja bivati i Vladimir izidje iz šume; sela nije bilo viditi. Bit će bilo okolo polno-

ći; suze ga obliju i on se predà slěpoj srěći, Nevrěme se utiši, oblaci se razidju; pred njim je ležala ravnica zastèrta bělim valovitim pokrivalom. Noć je bila prilično jasna. On upazi nedaleko seoce sastojeće iz četiri ili pet dvorovah, i uputi se k njemu. Kod pèrve kolibe sidje iz saonicah, dotèrči k oknu i stane kucati. Za několiko minutah podigne se dèrveni kapak i starac promoli sěde bèrkove. «Tko je božji?« »Jel' selo V** daleko?« »Da, da! jel' daleko?« »Nije daleko; Bit će jedva pet satih dobrog hoda.« Kod toga odgovora pograbi se Vladimir za vlase i zapanji se kao čověk obsudjen na smèrt.

»A odkale ti?« produži starac. Vladimir nije imao duhe da odgovori na pitanje. »Možeš li mi starče, »reče« uzajmiti konje do rečenoga sela?« — »Odkud nama konji!« odgovori seljanin. »Nebi li barem dobiti mogao koi bi me odpratio? Rado ću mu platiti što god zaište.« — »Čekaj,« reče starac popušćajući kapak,« ja ću ti sina poslati; on će te odpratiti.« Vladimir počeka. Još neprodje ni minuta i on stane opet kucati. Kapak se podigne, bèrkovi pokažu. »Što ćeš?« »Gdi je tvoj sin?« — »Taj čas će iziti, oblači se. Ali ti zebeš. Unidji da se ogriješ.« — »Hvala ti, pošlji mi skoro sina.«

Vrata zaškripe; děčko izidje i podje naprěd, sada pokazivajući sada tražeći stazu zanešenu hàrpami od sněga. »Koliko je satih?« zapita ga Vladimir. »Skoro će svanut,«. odgovori mladi seljanin. Vladimir neprogovori više ni slova.

Dan se je već bělio, kad su došli na město. Cèrkva je

bila zapèrta. Vladimir izplati dečka i otide duhovniku u dvorište. Na dvorištu nije bilo njegovih saonicah. Kakvo ga je izvěstje čekalo!

Ali povratimo se k dobrim Mariinim roditeljem i pogledajmo što kod njih biva.

A ništa.

Starci su se prospavali i izišli u sobu, gdi su običavali ručati. Otac u noćnoj kapi i bundici, a mati u vatiranoj spavaćoj haljini. Donesu kavu na stol a stari gospodin pošlje služkinju k Marii, da ju popita, kako se nalazi u zdravju, i kako je počivala. Děvojka se vrati i objavi, da je gospodična zlo počivala, nego da joj je sada laglje i da će odmah doći. I u istinu vrata se otvore i Maria stupi u sobu, da si pozdravi taticu i mamicu.

»Kako ti je glavi kćerko?« zapita ju otac. »Bolje tatice,« odgovori Maria. »Bez dvojmbe kćerko, ti si se jučer odviš ugrějala kod peći.« »Može biti mamice,« odgovori Maria.

Srětno prodje dan, nu pod večer razboli se Maria. Pošlju u grad po lěkara. On dodje i nadje ju buncajuću. Razvije se silna vrućica, i sirota bolestnica nalazila se je dvě nedělje danah u smèrtnoj pogibeli.

Nitko u kući nije ništa znao o namišljenom poběgu. Pisma, koja je Maria u oči onoga kobnoga dana napisala, bila su sažgana; njezina děvojka nikomu nije ni rěči kazala, bojeći se gnjeva svoje gospode, sveštenik, někadašnji husarski oficir, bèrkasti zemljoměr i mili ulančić bili su skrov-

ni i to ne bez uzrokah. Kočiaš pako nije običavao nikada ništa izlišnoga kazivati baš niti onda, kada je pijan bio. Na takov način tajna je bila dobro sahranjena, premda je za nju pol tuceta ljudih znalo. Ali Maria sama ju je odkrila u svomu neprestanom buncanju. Nu njezine rěči tako su se zlo jedna k drugoj slagale, da mati, koja je uvěk uz njezinu postelju sědila, ništa drugo razuměti nije mogla, nego da joj je kći smèrtno u Vladimira zaljubljena, i da je po svoj prilici ljubav bila uzrok njezine bolesti. Ona se je savětovala sa svojim mužem i s někojimi susědi, i najposlě svi su jednoglasno odlučili, da je očevidno to Mariina sudbina, da što je komu sudjeno proměniti se nemože, da siromaštvo nije krivnja, da se s bogatstvom neživi nego s čověkom i tomu podobna. Ćudoredne izrěčbe za čudo su hasnovite u slučajih, kad se ništa boljega nemožemo izmisliti, da se opravdamo.

Medjutim stane gospodična ozdravljivati. Vladimira nije već odavna bilo u Siminoj kući. Njega poplaši hladni doček. Odlučili su dakle po njega poslati i objaviti mu neočekivanu srěću: privoljenje k věnčanju. Nu kako se začude, kada za odgovor dobe pismo, koje je napisati mogo samo takov čověk, koi je na polak poludio! On im je objavljivao, da njegova noga nikada više neće stupiti u njihovu kuću i molio ih je, da neka zaborave nesrětnika, kojemu smèrt ostaje jedino ufanje. Za několiko danah saznadu, da je Vladimir otišo u vojsku. To se dogodi drugom polovinom

godine 1813 posle Pražskog kongresa kad je Austria stupila k obćemu savezu proti Napoleonu.

Dugo vrěme nisu směli o tom obavěstiti ozdravljujuću Mariu. Několiko měsecih zatim nadje ona u novinah njegovo ime medju onimi, koji su se u bitki izkazali, i koji su težke rane zadobili i padne u nesvěst. Svi su se bojali, da će se njezina bolest opet povratiti. Ali hvala Bogu ova nesvěst nije imala nikakovih poslědicah.

I druga nesrěća posěti ju, njezin otac umre, ostavivši ju naslědnicom svega svoga imanja. Ali naslědstvo nije ju těšilo; ona je dělila iskreno žalost bědne svoje matere, i klela se je, da se nikada š njom razstati neće; obedve ostave zatim svoje dosadašnje prebivalište, města žalostnih uspomenah i otidju živit u Hèrvatsku, gdi su takodjer jedno dobro imale.

I ovde okružavali su prosioci milu i bogatu děvojku; ali a nije nikomu davala ni najmanjeg ufanja. Mati ju je se putah nagovarala, neka si izabere drugara, nu Maria klimala je glavom i zadubljivala se je u misli. Vladimir nije više živio: On poginù u Lipskoj bitki, gdi se Napoleonova sila za uvčk slomi. Njegova uspomena činila se je Marii sveta; sve je brižljivo čuvala, što ju je na njega opominjati moglo: Knjige, koje joj je on někada čitao, njegova risanja, note i pěsme, koje je on za nju prepisao. Kada su se susědi o tom obavěstili, čudili su se nad njezinom stalnostju, i ljubopitno čekali su viteza, komu je imalo za ru-

kom poći poběditi turobnu věrnost ove děvičanske Artimizie.

Medjutim slavno se dovèrši rat, naša vojska vraćala se je kući. Narodjoj je tèrčao na susrět. Muzika je svirala vojničke pěsme: Vive Henri Quatre, tirolske valcere i arie iz Jokonda. Oficiri, koji su skoro kao děca u boj pošli, vraćali su se, omuživši se u bojničkom zraku narešeni kèrstim. Momci su se veselo razgovarali medju sobom měšajući svaki čas u svoj govor němačke i francezke rěči.

I u to sjajno doba živila je Maria sa svojom Materom na svom dobru u Hèrvatskoj, i nije vidila kako je stolni grad Beč svetkovao povratak vojske. Ali u provinciah ili po selih bio je obći uzhit možebiti još silnii. Kada se je koj oficir u kojem městancu pokazao, sve je klikovalo a svakom ljubovniku u fraku težko je bivalo pri sèrdcu u njegovom susědstvu.

Mi smo već kazali, da je Maria u pèrkos svoje hladnosti sve kao prie obkružena bila od prosiocah. Ali svi su morali odstupiti, kada se je u njezin grad javio ranjeni husarski kapetan Karlović sa *Tereziom* na pèrsih i sa *zanimivom blědoćom*, kako su tamošnje gospodične govorile. On je bio okolo dvadeset i šest godinah, i putovao je u odpustku na svoje dobro, koje se je nalazilo blizu Mariinog sela. Maria ga je jako odlikovala. Kod njega se je njezina obična zamišljenost oživljavala. Nije bilo moguće kazati, da je š njim koketirala, ali pěsnik opazivši njezino vladanje rekó bi: *Se amor non è, che dunque?*

Karlović bio je u istinu veoma mili čověk. Vladanje

njegovo prama Marii bilo je prosto i slobodno. On se je kazao tihe i skrovne naravi, premda se je o njemu glasalo da je jednoč veoma razuzdan bio, ali ni to mu nije ništa škodilo u očih Marie, koja je (kao i sve mlade dame u obće) rado izpričavala nestašnosti mladih ljudih, jer očituju smělost i vatrenost karaktera.

Ali više nego sve to (više nego njegova nježnost, više nego zanimiva blědoća, više nego zavezana ruka) dražilo je ljubopitnost i fantaziu njezinu mućanje mladoga husara. Njojzi nije moglo nepoznato ostati, da mu se jako dopada. Věrojatno mogao je i on sa svojim umom i izkustvom primětiti, da ga je ona odlikovala. Što je dakle bio uzrok, da još sveudilj pred nju kleknuo nije i ljubav joj očitovao? što ga je uzděržavalo? Strah, koi je nerazlučiv od prave ljubavi, oholost, ili koketstvo lukavoga razkošnika? To je za nju bila zagonetka. Ali poslě dugog razmišljavanja iznadje najposlě, da ništa drugo biti nemože, nego strah i zato se odvaži obodriti ga većom pozornostju, a polag okolnostih i većom nježnostju. Ona se je pripravljala na neočekivani razvitak, i nestěrpljivno čekala je čas romantičkoga očitovanja. Svaka tajna, bila ona kakove god věrsti, tegobna je uvěk ženskomu sěrcu. Njezini trudi imali su željni uspěh. Karlović stane na toliko zamišljavati se i njegove cěrne oči tolikom vatrom upirati u Mariu, da se je vidilo, da je blizu odlučni čas. Susědi govorili su o svatbi kao o stvari, koja je već svěršena, a dobra Mariina mati radovala se je, da si je konačno njezina kći vrědnoga zaručnika našla.

Jednoč sědila je starica u svojoj sobi razmetavajući karte, kad Karlović naglo u nutra stupi i zapita za Mariu. »Ona je u vèrtu,« odgovori starica, »hodite k njoj, a ja ću vas ovdi čekati.« Karlović otide, a starica se prekèrsti i pomisli: Možebit će se posò još danas svèršiti!

Karlović nadję Mariu kod ribnjaka pod vèrbom s knjigom u ruci i u běloj opravi, kako se pristoji junakinji od romanah. Poslě pèrvih pitanjah zaustavi Maria navlaš govor, povęćavajući takovim načinom usajemnu smeću, od koje izbaviti se mogućno je bilo samo iznenadnim i odlučnim očitovanjem. Tako se i dogodi. Karlović ćuteći težkoću svoga položenja obznani, da je već davno prigodu iskao, da joj odkrije svoje sèrce, i zamoli ju za posluh. Maria zatvori knjigu i obori k zemlji oči u znak dózvoljenja.

»Ja vas ljubim,« reče Karlović, »ja vas ljubim strastno« .... (Maria porumeni se i klone glavom još niže) »Ja sam nesmotreno postupao, da sam se podao milom privikavanju, privikavanju vidit i slušat vas svaki dan.... Sada je već prekasno protiviti se mojoj sudbini, uzpomena na vas, na vašu milu neprispodobivu sliku bit će od sada muka i slast moga života; ali meni ostaje jošte izpunit težju obvezanost otkrit vam strašnu tajnu i staviti medju nami neprovaljivu pregradu....« »Ta je uvěk bila« zavapi živahno Maria« ja nebi nikada mogla biti vaša žena..... »Znam« odgovori joj on tiho, »znam da ste vi jednoč ljubili, ali smèrt i dvę godine tuge.... dobra Mario! nestarajte se lišiti me poslědnje utěhe: misao, da bi vi privolili mene srětnim učiniti,

ako bi . . . . . « — »Mučite za boga, mučite, vi mi sèrce kidate« . . . »Da,ja znam, ja ćutim, da bi vi moja bili, ali — ja najnesrětnie stvorenje . . . ja sam oženjen!«

Maria pogleda ga začudjena.

»Ja sam oženjen«, produži Karlović,« ja sam već u tretjoj godini oženjen a neznam, tko je moja žena i gdi je i hoću li ju ikada viditi!«

»Što govorite?« uzklikne Maria, »to je čudno; produžite, ja ću vam poslě něšto kazati . . . . nu produžite za ime božje, budite tako dobri.«

»S početkom godine 1813«, nastavi Karlović, »putovao sam u Osěk, gdi se je nalazila naša regimenta. Jednoč dodjem kasno u večer na štaciu, i zaištem konje u zajam, kad se podigne strašna vijavica, i svi mi stanu světovati, neka počekam dok vihar prestane. Ja sam ih poslušao, ali nekakov nedokučivi nemir zavlada sa mnom; vidilo mi se je, kao da me je nětko napred rivao. Medju tim nije se utašila vijavica; ja se nisam dalje uzdèržati mogò, dam opet zapreći i odputujem u najvećoj buri. Kočiašu pade na um dèržati se potoka, što nam je put prekratiti imalo za tri milje. Obale su bile zanešene; kočiaš promaši ono město, gdi bi morali na drum izići i takim načinom nadjemo se u nepoznatoj strani. Bura je još uvěk běsnila, kad opazim světlost, i zapovědim kočiašu neka prama njoj vozi. Dodjemo u selo; u staroj cèrkvi bila je světlost. Cèrkva je bila otvorena, za plotom stojalo je několiko saonicah. Ja rečem kočiašu, neka priveze. »Za ime božje, gdi si se tako

dugo zadèržao?« reče mi nětko, »zaručnica je u nesvěsti; pop nezna što da radi; mi smo se već htěli vratiti. Ali zašto nesilaziš već jedanput. Mučeć sidjem iz saonicah i udjem u čèrkvu, koja je bila slabo razsvětljena dvimi ili trimi svěćicami. Jedna děvojka je sědila na klupi u tamnom uglu od cèrkve a druga ju je tèrla okolo slepog oka.« Hvala Bogu, da ste jedanput došli, »reče ova,« malo što vam neumre zaručnica!« Stari duhovnik dodje k meni i zapita me: »Zapovědate da počmem?« »Počmite, počmite otče! odgovorim mu raztrešeno. Děvojku dovedu. Ona mi se prilično lěpa učini...,. nedokučive, nedostižive větrenosti!... ja stanem pred sveti stol; sveštenik se požuri tri mužke glave i jedna děvojka podbočivali su svaki čas uznemogavšu zaručnicu i bili su samo š njom zabavljeni. Medjutim izčita duhovnik svoje molitve i ověnča nas. Kad je već sve gotovo bilo, rekne nam: poljubite se. Žena moja obrati k meni svoje blědo lice. Hoću da ju poljubim, nu ona se tèrgne i zavikne: Jao, ta to nije on — to nije on! i padne na zemlju kao mèrtva. Svi potèrče da joj pomognu, a ja nesluteći ničem dobru, požurim se ostaviti cèrkvu prie nego se razaberu i srětno dodjem do mojih saonicah, djipim u nje i zakriknem: »těraj!«

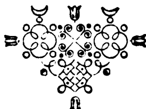
»Bože moj!« zavapi Maria, »a vi neznate što se je dogodilo s vašom bědnom ženom?«

»Neznam,« odgovori Karlović, »neznam, kako se zove ono selo, gdi sam se věnčao, niti se něsěćam od koje sam se štacie tamo doveo. U ono vrěme tako sam malo važno-

sti polagao u ovu kaštige vrědnu moju lahkoumnost, da sam jedva, što se krenem od cèrkve u saonicah već i zaspao i stopram drugi dan u jutro na tretjoj štacii probudio se. Sluga, koi je onda sa mnom bio, umro je u boju i tako ja se sada ni ufati nemogu, da ću ikada naći onu, koju sam tako ružno prevario, i koja je sada tako nemilo ostavljena.«

»Bože moj! Bože moj!« zavapi Maria, primivši ga za ruku; »Dakle vi ste taj bili? Pak vi me nepoznajete?«...

Karlević problědi.... i baci se pred nju na kolěna....



POETIČKE PRIPOVĚSTI, BALADE

I

ROMANCE.

VĚRA I NEVĚRA.

(ROMANCA.)



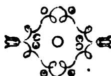
»Proletni je lěpi večer,
Ljubko veje južni hlad,
Hajdmo mila u dolinu,
U dolinu zelenu!«
Išla mila sa mnom dole
Tamburicu uzela,
Ja naložih vatru š njome
Pokraj koje sědosmo;
Ona moja na kolěna,
Ja na travu zelenu.
Na tamburu igrala je,
Už nju mila pěvala
Někojega od viteza,

Koji u rat otidje
I milenu svu ostavi
U ljubavi žalostnu.
U ratu je zadobio
Ljute rane za dom svoj,
Al bi rana ta najveća
Što bi s milom raztavljen. —
Rat se svàrši; — zacèliše
Kàrvne rane njegove
I u dom se tad povrati
Lěčit rane *sàrca* svog.
Nu on osta svedj bolestan:
Milu nadje udatu.«

Moja mila prestà pěvat,
Na stran stavi tamburu
Nasloniv na pàrsi moje
Ljubku svoju glavicu.
»O dušice!« rekoh tada:
»I ja sutra odlazim,
Hoćeš li ti ostat *moja?*«
»Tvoja, tvoja na vavěk!«
Tad uzhitjen k nebu gore
Mokrim okom pogledah
I poljubih nje glavicu
Pun ćutjenja sladkoga,
Pritisnuv ju na ma pàrsa
Vatrom svete ljubavi;

Gledò onda nij nas nitko
Osim zvězdah s měsecom. — —
Glas iz dvora krikne na to:
»Ćerko kući, kasno je!«
I oprostit morasmo se
Ah žalosnim uzdahom. —
Zora svanu ja otidoh
U daleke dàržave. -
Bludeć hodih po tudjini
Svud noseći nemir huď. —
Lěta su već bila prošla,
Kad se kući povratih,
Da kod mile š njom sjedinjen
Nadjem sladki věčni mir. —
Al na město mira sladkog
Nadjoh čemer, gorki jad,
Jer, koja mi *věru* poda,
Ljubi věrno *drugog* sad.

Ivan Kukuljević Sakcinski.



LUCINSKI VIR.

(POETIČKA PRIPOVĚST, POLAG NARODNE PRIČICE.)



Pred grobnikom starim gradom.
Stoji orah tisućlětni,
Pod orahom kolo vode
Sokolovi Grobničani,
I gàrlice děvojčice,
I snašice golubice.
S rukami se zamašuju,
Tvàrdu zemlju lahko gaze,
Tako lahko gaze zemlju,
Da sva trepti pod nogama.
U kolu su kolovodje
Lěpi Miljko càrnokosni
I Lucia medj děvami

Što je Alem medj kamenjem.
Svi pěvaju tiho pěsme
I junačke i ljubezne,
Tako tiho popěvaju,
Da glas njihov jekom ori
Po primorskih golih stěnah
I po gorah i po selih. —
Najsladji je glas Luciin
A najjači glas od Miljka.
Ona pěva od ružice,
Karamfila, ružmarina;
On od boja tatarskoga,
U kojem su predji naši
Na grobničkom polju pali,
I od silnog Batu Kana,
Kako s njimi tamo pade.
Tad spomenu *bělu Jelu*,
Ku je Tatar odvodio
Posrěd sela *Podčudnića*
Iz ljubavi prevelike.
I čim pěva od ljubavi,
Gleda Luciu neprestano
Tako milo i vatreno,
Da joj plamom sàrce upali.
Kad bi sunce za gorami,
Razidu se děve s momci,
Svi veselo kući hodeć.

Pod orahom samo ostà
Miljko s Luciom, čim joj reče:
»Hoćeš děvo biti moja?«
»Hoću Miljko!« veli ona,
»Ako Majci pravo bude.«
I ko sàrna tad odběži
Kući k Majci da ju pita.
Pod orahom Miljko ostà
Na odgovor čekajući.
Već duboka noć biaše,
Kad ugleda opet Luciu
S vàrčom*) pokraj sebe iti.
»Jesi l' moja?« pita Miljko;
»Vavěk tvoja!« reče Lucia,
I pohiti niz breg dole
U dolinu pod Ratulje,
Gdě Rěčina**) k moru sili.
Puca zora prihodnica,
A na vrata baš Miljkova
Kuca huda majka Lucie.
»Bre otvori lupež Miljko!
Na dvor daj mi ćerku milu,
Koju si mi ugrabio
Usrěd noći izvan kuće.«

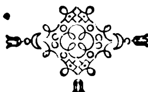
*) S peharom.

**) Rěčina (fiumara) potok kod Rěke i Grobnika.

Na dvor dojde mladi Miljko.
»Ej neluduj stara majko!
Šta ću grabit ono blago,
Koje hoće da je moje.«
»Šta govori lupež kleti?
Prie bi ja ćerku moju
Sinjem moru na dar dala
Na goštenje ribam morskim,
Nego bi ju tebi dala
Sinu mojeg ljutog vraga;
Odmah na dvor daj mi ćerku,
Koju si mi ugrabio.«
Al govori Miljko mladi:
»Vidio sam ćerku tvoju
S vàrčem pokraj mene iti
Po studenu po vodicu,
Al ju natrag doć nevidih
U dubokoj tamnoj noći.«
Tàrči majka k viru dole,
Za njom sili Miljko lėpi,
A za njime cėlo selo.
Kad su dole k viru došli,
Majka prazni vàrč ugleda
Pokraj vira srebàrnoga,
Ali ćerku zahman traži.
Gleda majka u Rėčinu,
Vidi plivat smilj zeleni,

Koj resiaše jučer Luciu,
A pod smiljem bělu peču,
A pod pečom bělu děvu,
Ka pod vodom, gdě ležaše,
Světlaše se nad tom vodom.
»Jao mene! kuku mene!
Ljubovnika bez ljubovce!«
Viknu tužan, k zemlji pade,
Jad ga ubi preveliki.
Kliknu narod ukočeni:
Kleta bila svaka majka,
Koja ćerku svu ubija
Rad junaka poštenoga,
Kleta bila i ti majko!
Ka si ćerku tvoju dala
Na goštenje ribam morskim,
Na tvû žalost věkovitu
I na tugu Grobničanah;
Ki po tebi izgubiše
Sjajnu zvězdu děvojakah
I š njom sunce vitezovah! — —

Ivan Kukuljević Sakcinski.



SPROVOD.

(BALADA.)



Gudba svira, šuplja zvona zvone,
Po ulicah pjenja šum se čuje,
U hàrpah se po njih ljudi gone,
Ko oblaci pred dobom oluje.

Dvě po dvě su prošle već děvice
Obučene u běloj odori,
Ruža resi nevino im lice,
U rukuh im svètla baklja gori,

A za njimi mladi i starci hode,
Svi u redu svi po jednoj stazi,
Svi ranjeni od zlobne nezgode,
Koja ljudstvo neprestano gazi.

Straga kola voziti se vide
Sva càrninom turobnom pokrita,
A za njimi množtvo puka ide,
Plače, moli, pěva, sbori, pita.

Dve děvojke pred kolami nose
Zelen věnac i zlatnu jabuku;
Za kolami čupaju si kose
Mat i otac u strašnom jauku.

Mila kći im leži na kolami,
Kći *jedina* sva radost njihova;
Lěr u žitju, sad studeni kami
U grob nose càrna kola ova;

Sad pred jednom pustom kućom stanu,
— Gudba presta, — svud tišina vlada. —
Jur na nebu blědi měsec svanu,
Da zaměni sunce od zàpada.

A u kući prozor se otvori,
Blědo lice plaho van pogleda,
Plačni jauk, tužni glas zaori,
Kola s' maknu opet u naprěda

Na to netom bunit se puk stane,
Koleba se burno simo tamo;
I děli se silom u dvě strane
Pitajući: Tko je? Šta će? kamo? —

A iz zada ko bura poleti
U napreda čověk pogureni,
Star u licu, al još mlad u lěti'
Šapćuć tiho pred se: Vaj, vaj meni!

Cȧrne kose letjahu po zraku,
Vatra očiuh biaše ugašena.
Rědko gleda svět priliku taku,
Sliku tužnu, čověka satrena.

Baš na kola pohiti on tada,
I odbije cȧrni krov od lesa,
Ter na mȧrtvu padnuv, vapi: sada
Ubite me gromom o nebesa!

Nu jedva je rěči izustio,
Probodjen od mača mȧrtav padnu
Rukom otca, kom je kćer ubio
Kroz nevěrnu ljubav i blud gadnu.

Na kola ga staviše tad ljudi
I u smȧrti s onom ga sjedine,
Ku slědjaše van sebe posvudi,
Kad živiaše dane još nevine.

Ivan Kukuljević Sakcinski.



Tri balade iz ustah gėrčkoga naroda

od

Dra. D. Demetra.



I.

NOĆNA ŠETNJA.

»Majko s devet sinovah i sa jednom kćercom,
Kojoj pleteš kosicu, kada měsec světi,
Pred sunašcem krijuć ju, da ju neopeče —
U Babilon pošlji ju osamljenom meni,
Da u tudjoj zemljici sestra brata těši.«
»Pametan si Ivane, ali odviš tražiš,
Ako se kad kod kuće zgoda kakva zbije,
Što da radi starica ah bez svoje kćerce?«
»Živim Bogom kunem se, da ću ti ju dovest,
Ako se kad kod kuće zgoda kakva zbije!«

Na to majka milomu poda kćercu sinu,
Da u tudjoj zemljici sestra brata těši.
Dodje kobna godina i svi devet umru,
Umre i Ivan medju njim, kad iz puta dodje,
Da posěti majčicu ostarělu svoju
I donese pozdrav joj od premile kćerce,
Koju zdravu ostavi u tudjemu gradu.
Kosu kida starica nad Ivinim grobom:
»Ustaj, ustaj Ivane, kćercu mi dovedi,
Bogom si se zakleo, da ćeš mi ju dovest,
Ako se kad kod kuće zgoda kakva zbije!«
U ponoći diže se mèrtvac iz svog groba,
Da dovede sestricu svojoj staroj majci.
On ju nadje, kako si uprav kosu češlja
U zelenoj baščici, gdi joj měsec světi.
»Podji samnom sestrice, rodica te zove!«
»Kuku lele brate moj! zašto u to doba?
Ako se je kod kuće dòbra štogod zbilo,
Da obučem haljine vezane u zlatu,
Ako pako nesrěća, da dodjem kò što sam.«
Nebrini se sestrice, samo hajd kò što si!«
Na putu, kud prolaze, na putu, kud hode,
Čuju ptice pěvati, čuju ptice zborit:
»Gle prekrasne děvojke, gdi ju mèrtvac vodi!«
»Nečuješ li Ivane, št'ono ptice zbore?«
»Ptice su nek pěvaju, ptice su nek zbore!«
»Bojim te se brate moj, tamjanom mirišiš.«

»Na večernų išlismo sinoć k svetom Ivi,
Evo zato, dušice, tamjanom mirišim.«
»Otvori mi, mamice! evo kćer ti vodim!«
»Tko si godar otale, nevaraj me tužnu!
Moja kćerca uboga u tudjoj je zemlji.«
»Otvori mi mamice! Zar mi glas nepoznaš?
Tvoj sam Ivan, mamice, tvoj sinak rodjeni,
Koj se Bogom zakleo, da će kćer ti dovest,
Ako se kad kod kuće kakva zgoda zbije!«
Tèrči k vratam starica, da otvori sinku;
Al' joj prie izleti izmučena duša.



II.

PONOSITA DĚVOJKA.

Děvojka se hvalila, da s' neboji smèrti,
Što joj bratja vitezi, što zaručnik vitez,
Što imaše dvorove i četiri grada.
Smèrt s' u pticu pretvori, i kò cèrna lasta
Na grudi joj doleti i probode sèrce.
Za njom mati plakala, za njom mati plače.
»Smèrti, što mi uradi sa jedinom kćercom,
Sa jedinim samcatim dobrim mojim čedom?«

Nut i njeinog dragoga, gdi silazi s bèrda,
S četiri sto momakah i s šesdeset gusal!
»Zapěvajte junaci! Zagudite gusle!«
Al' kèrst evo opazi pred kućom punice.
»Zar mi umrě punica, ili dragin babo,
Il' je tane svalilo kog od moga roda?«
Udre vranca mamuzom, pohiti u cintor.
Grobodera nadje tu, gdi baš jamu kopa.
»Grobodere, kaži mi, komu kopaš jamu?«
»Cèrnookoj děvojci sa zlatnimi vlasi,
Što joj bratja vitezi i zaručnik vitez,
Što imaše dvorove i četiri grada.«
»Grobodere molim te, grob taj da načiniš
Malko samo širii — kolko za dva treba.«
Zlatni kinžao povuče i probode sèrce.
U grob jedan metnuše oba ljubovnika.

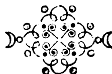


III.

KÈRV NEDUŽNA.

Da uteče děvojka zanjkam od bludnikah
Sinje more zaželi, da prevali jadna,
S one strane pučine mnijeć bolje ljude.
Sto dukatah ponudi kapitanu ladje,

Da ju sobom povede preko sinjeg mora.
Sto dukatah doda još, da joj čest poštedi,
Čest, zbog koje ostavi otačbinu milu.
Ali jedva odjedri lahki brod od kopna,
Kapitana pomami, divna joj lěpota.
Ruke širi razkošnik za da ju ogèrli;
Nu bez svesti svali se od stida děvojka.
Misleć da je umèrla baci ju u more;
Nu vali se uzbuče i hite ju k žalu.
Kad sutradan dodjoše k obali ribari,
Mreže bace u more, izvuku děvojku.
»Ala bělih pèrstiuh, kò lefantja kosti,
Ala krasnih ustnicah za cělov stvorenih!«
Omami se ribarče i poljubi ustne,
Iž njih kèrvca proteče, ustne m' okèrvavi,
On ih rubcem obriše, rubac okèrvavi,
Rubac moči u vodu, vodu okèrvavi,
Okèrvavi obalu i još polak mora,
Okèrvavi ribice i lagane ladje.



PUT U GORNJE STRANE.

Izvadak iz listovah na gospodju Drag. Št.—

rodj. Kr.....ćevu.



SADĖRŽAJ Put iz Zagreba u Karlovac. Družtvo na putu. Obraz Krajine. Doček u Karlovcu. Dragoila J...... ćeva. Put iz Karlovca u Metliku. Brajci. Obàrtnost Kranjacah. Jurovo. Doček. Metlika. Obraz Krajine. Běli Kranjci. Krasota ženska. Kućni život. Narodne pěsme. Napěvi Novi vandalisam. Koj imadu upliv narodni običaji na pobožnost i moral? Put iz Metlike u Novo město Uskoci. Hrast. Draga. Doček u kući Domjanovića. Značaj Uskokah. Junačtvo njihovo. Put iz Hrasta u Novoměsto. —



Mi smo sinoć stigli amo. Pratilica naša bila je kiša debela, koja nas nasrěd Uskočkih gorah zateče, i věrno do pod ovaj grad sprovede. Sinoć ti nisam imao kada pisati; glavni naš posao bio je sušiti kabanice i ostalu pàrtljagu, koja nam putem do poslědnje niti prokisnu. Sada sědimo u gostionici pod suncem (zur Sonne), nu koje nam ipak još nije ogranulo, jerbo konak ovaj màrkó je kao noć. Sobe màrkle, ulica izpred nas màrkla, lica màrkla s desne i s lěve, jednom rěčjom: sve je oko nas màrklo i nepriazno. Mi bi se već jutros bili digli odavle, nu kako? Bàrzovoz Ljubljan-

ski prošo je već jučer, a druge sgodne prilike nećeš naći ni za težke novce. Ja namàrštam lice i hoću da se sàrdim, nu Izmail kaže: Vsio k lučšemu! te se pri tom tako sàrdačno nasměhne, da se ni ja směha proći nemogu. I ljutnja me ostavi barem na polak. Tim sědnem k stolu, uzmem divit i hartiju, da ostalu polovinu utopim u sladkoj uspomeni na Tebe i na put, kojega sam dosad prevalio. Evo me dakle opet u razgovoru s Tobom, draga posestrimo! Ja ti priobćujem sve, što sam vidio znamenitieg i ćutio i što bude (sudim) i za te od barem ikolike cěne.

S těsnim žalostnim sàrcem ostavio sam 31. ožujka Zagreb. Kad sam sio na hintov, činilo mi se, da sam se već sa čitavim světom oprostio. Tolike mile (radostne i tužne) uspomene povratjahu mi se u zabunjenu glavu, udarahu na žalostno sàrce. Tek čim povuku konji hintov, koj stane štropotati po taracu, i kolebajući se letěti pram Savi, lagne mi malo po malo sàrce. Stanem razmišljavati. da nisam žena, nego čověk, muž, domorodac, koj valja, da je pripravan, oprostiti se sa svim, što mu je milo i drago na ovom světu, ako to iziskuje korist domovine. I tim sam se opet sasvim razabrao i umirio. Bilo nas je u hintovu četvorica: Ja, Izmail S., Ivan M. i francezki jedan tèrgovac — sami složni ljudi. Samo izmedju Izmaila i Franceza porodi se kratak boj, kad se zametne rěč o ratu izmedju Francezah i Rusah. Uzpali se vatren Francez, uzpali se i sin sěvera, rěči jim se stanu sipati iz ustnih i očiuh. Nu eto čuda, eto silne moći izobraženja, koje svagda rado priznaje pravi-

cu — makar i nepriatelja išla. Francez uzklikne: »Marengo i Slavkov (Austerlitz)!« a Rus: »Moskva i Borodino!« i tim se prekine puškaranje, Francez pruži svomu suprotivniku ruku, koj ju prihvati i sàrdačno stisne, i tim se sklopi opet mir. I mi smo do Karlovca proveli čas opet u slozi smijuć i šaleć se. Put izmedju Zagreba i Karlovca neima ništa osobito znamenitog. Ponajviše sama polja slabo obradjena i pravěke dubrave, koje s lěva iztiču do Kupe. Tu stoji većina prostoga plemstva gradomedje Zagrebske, Turopoljci i Cvětkovići. S desna se dižu najjužnie predstraže Julskih planinah, tako nazvane Uskočke gore, od kojih je opet najjužnija Plešivica. Na najjužniem progorju Plešivice sědi kao orao kakav grad Okić, u vrěme knezah Celjskih od velike dàržavne znamenitosti, koju i poslě za vrěme turskih ratah zadàržaše. Sada u njem više nezuči ni oružje, ni čaše. Gospodar mu stoji (neznam upravo) ili u Beču ili u Budimu, a dohodci se dižu u Jastrebarskom gradu, koj stoji na desno uzput iz Zagreba u Karlovac. Medju Jastrebarskom i Karlovcem nalazi se slobodna obćina Draganić zvana. Tu sam vidio izvan tàrgovišta Jastrebarske, najlěpših kućah i najbolje obradjenih poljah, koliko sam taj dan očima zakriliti mogo. Premda smo več pod noć stigli u Karlovac, a to smo opet naměstivši se na konak, potražili (ja i Izmail) našu domorodnu spisateljicu D. J—vu. Sirota je bolestna i u tom gradu tako na glasu, da nam niti jedan od domorodacah nije znao kazati za njezin konak. Dr. J—va provela je poslědnje svoje godine u Němačkoj i Ta-

lianskoj i gotovo napolak već zaboravila jezik materinski; zato i sada slabo govori naški. Nu iz neurednog tog njeznog divana proniče duh neobičan kod ženske glave. Njezine opazke o našem knjiženstvu i njegovom budućem pravcu, premda se vidi iž njih, da još slabo poznaje narod i najpèrve njegove potrěbštine, opet su zdrave i izvorne. Nu najviše těšilo me je iskreno njezino priznanje, da je vàrlo zaostala u jeziku, i živa želja i težnja, da nadoknadi opet ono, što je zaboravila. A zašto bi me to tako těšilo? Evo zato, jerbo ja sudim, gdě ima glave i volje i spoznanje samoga sebe, tu će se nadvladat svaka zaprěka i postignut svàrha, za kojom se teži; ime D. J—va bit će někada slavno u listovih literature naše. Vrativši se na konak, nadjemo tu izbor domorodacah Karlovačkih, koji nas *patrio more* dočekaše s punimi čašami i izgàrliše, i izljubiše. Tu se je pěvalo i pilo u zdravlje Bog zna koga ne, dok nas nepregnu polnoć. Sutra dan poslě oběda ostavimo Karlovac darivši putem prama Metliki, pàrvom městu u Kranjskoj. Pratiaše nas gospodin Ivan M. Drum medju Karlovcem i Kranjskom vàrlo je lěp, najpače do Netretića, gladak kao po stolu. Najvećma sam se radovao narodu, s kojim se sastasmo uz put. Momci u bělu čohu obučeni, visoki, tanka struka i zdravog okruglog slavenskog lica. Žene takodjer pristale i čisto obučene. Běla košulja, modri zobunac modrimi gajtani od světle boje izšiven, na glavi càrven rubac, a na noguh postole i càrvene čarape, eto ti oděllo Braj-

ke.*) Putem sastajali smo takodjer množinu Kranjacah, koji su pěvajući išli s natovarenimi koli u Karlovac. Bit će ti poznato, da se u Kranjskoj kroz zimu načini sila bačavah, rešetah, sitah, kolěvkah itd.; koj se tovar vozi osom u Karlovac i Zagreb, pa odtuda na ledjama raznosi po čitavoj Horvatskoj, Slavonii i zapadnoj Ugarskoj. S takovim tovarom smo se i mi tu sastajali. — Taj dan shvatismo po kišovitom vrěmenu Jurovo, imanje gospode Vranicanjah, gdě nas dočekaše s lěpim konakom i pravom slavenskom dvorbom. Tu smo ostali i cěli sutradan, obazrěli se po okolicah s ove i s one strane Kupe, posětili Metliku, grad slavan od starine. Dogodjaji Metulja (sadašnje Metlike*) bit će ti poznati iz Danice. Taj se je grad 36. godinah pred Isukàrsta branio junački proti navali rimskoga imperatora Cesara Augusta Oktaviana, koj pred njegovimi bedemi malo da nesaglavi. I žene su se branile junački žàrtvujući i děcu i život, da izběgnu sramotu robstva. Lěpo ti je pogledati na okolice Metličke. Kad čověk dodje iz Horvatske, raztvori se pred njim prekrasna panorama: Od Kupe prama sěveru dižu se bàrda, na koje naslanjaju se kao na ramena opet sve višje glavice, dok nestignu na vàrh, koj děli korito Kupe sa njezinimi vrěli od korita Kàrke, běle od càrnih Kranjacah. Osobito divno ti imadu lice bàrdašca, što su najbližja do Metlike i oko nje bi reko raztreše-

*) *Brajci* zovu se Pokupčani, što stoje izmedju Karlovca i Metlike.

na na način oriaških štitah, kao da su se ovdě giganti otimali s Jupitrom o carstvo neba. Ili je valjda Bog odlučio stvarajući svět ostaviti zlamen, da će se tu oriaški sinovi Japodije hàrvati proti silnoj vladi Jupitra Kapitolinkog i kàrvožednim njegovim orlom? Svakako mora, da ima uzki vez izmedju stvorbah božjih i stvorbah dogodovštine iz činah sastavljenih, makar onda svi tobože mudraci toga neviděli ili videći tajili. Kako je Bog stvorio svět, njegovu stvorbu tim nije savàršio, jerbo bi tim metnuo konac svakomu naprědovanju, nego on sad resi i savàršuje stvorbu svoju nevidivim putem dogodovštine, u kojoj on upravlja rukama ljudih i narodah. On je još uvěk naimar (majstor) a ljudi i narodi samo su njegovi težaci. — Narod, što stoji medju Kupom i Kočevjem zove se »běli kranjci« porad toga što nosi i mužko i žensko kao Brajci oděću od běle čohe. Stari kranjski zemljopisac Valvasor zove i njih ko i Brajce Horvati [2]), koji su se za vrěme turskih navalah hrabro i junački hàrvali pod svojimi vodjami Gušići i.t.d. I doista neima izmedju njih u značaju nikakve razlike. Onaj isti stas i obraz u obojice, gotovo onaj isti kroj oděla i narěčja. Što imade u bělih kranjacah někojih rěčih, koje neima s ove strane Kupe nego se s one strane Uskočkih gorah govore, to je plod dàržavnoga razdruženja. Tako se na priměr tu govori i *spet* i *opet*, *sdaj* i *sada*, *drevi* i *snoći*, itd. Naše sestre oko Metlike vàrlo su lěpe. Toli milih čarnih očiuh i krasnih sitnih bělih zubićah nisam još vidio. Čověk bi reko, da je naš Lučić slažuć krunu od ljubeznih pěsa-

mah »Uzor lěpote« od děvojakah ove okolice snivao. Šta mi se je u Metličkih krasotah pored očiuh i zubih dopalo, mogu kazati način, kojim spletaju kosu. Opletak (Coiffure) takav dragota je gledati, i cěnim da bi várlo dobro odgovaro i najlěpšoj glavi izobraženih lèpoticah bez uštárba lěpote i blagorodstva. Išli smo takodjer u selo párvo, što stoji do dvora Jurovskog, da vidimo, kako narod živi. Sela ovdašnja (s desne strane Kupe) imadu izvana lice slavenskih vesih po Štajerskoj i Kranjskoj, nu iz nutra opazuješ još lice pravo južnoslavensko. Patriarkalske uredbe: tu ima još više oženjenih sa svojimi posebnimi komorami, nu opet ćeš težko naći od više dvě tri komore, gdé ih medju tim ima u doljnjih stranah višeputah do deset, dvanaest.*) Da ni iz Jurova neodnesem prazne torbe, zaprosim od ovdašnjih děvojakah i snašah, da mi zapěvaju po koju pěsmu, na koj poso se i kada tada sklonu. Ja zabilježim několiko pěsamah o krěsu, koledi i.t.d. Prepisivat rěči od pěsamah nije mi baš mučno išlo za rukom, budući se ovdě pěva jedan isti red po dva tri puta uzastopce. Nu težke ti muke bilježiti glas. Ja sam se mnogo znojio oko jednog jedinog prastarog napěva, kojega pěvaju tako zvane *ladarice*,**) obilazeći se-

*) U gornjem Posavju u kući Bušićeva kmeta Stuparića ima *sedamdeset i dvě* komore, t.j. onoliko oženjenih mužkih glavah.

**) *Ladarica*, rěč izvadjena iz rěči: Lada, koja biaše u starih Slavenah Boginja ljubavi, zdravlja i svakog drugog blaga duševnog i tělesnog. Ladarice bile su dakle po svoj prilici u predhristjansko

la, nu sasvim tim ništa neobavih. Istina, ja nisam baš muzik od zanata, nu ja sudim, da bi tu i majstor u toj struci umětnosti imao ne mala posla, moradući pàrvo zdravo misliti i razmišljavati, dok bi našo ključ do tih divnočarnih, tajnah punih glasovah, koji se slěvaju s ustiuh do uha kao molitve srebrovlasih kalugjerah po veličanstvenoj càrkvi starinskog manastira; i udaraju na sàrce slavensko kao sveti glas iz starine zovući pokolěnje sadašnje na promišljavanje i spoznavanje. Priznati moram, da nisam ništa na tom světu još čuo, što bi me bilo tako divno uzhitilo, i někakvom svetom čarobom zauzelo. Nu žalibože žice uzhitjenja moga odapeše něšto pěvačice, kažući mi, da su sada pěsme takove grěh velik, i da je děvojkam zabranjeno od sveštenikah prokletstvom duše pěvati ih javno obilazeći sela. Ta novina vàrlo me ražalosti. Jadni puče! (uzdahnem) ti najsiromašnia siroto medju narodi, [illegible]e oglobiše divji narodi, neznabožni sinovi, kojim te [illegible]g izruči pod krilo i zaštitu, utlačiše te u prah, a sad [illegible]vo i dušni tvoj pastir diže ruku, da ti svuče poslědnju košulju, koja prikriva golotu tvoju i stid tvoj, tàrže i kida posledňje karike lanca, koj ti dušu veže k věri i čestitosti. O nesrětni slěpci, koji diraju rukom uništenja u običaje na-

---

doba sveštenice boginje *Lade*, i toj službi odgovara i današnji njihov poso. Ladarice naime obilaze sela od Trojakah pa do Ivanja pěvajući pred kućami pěsme, u kojih se pripěva Lada, a kući žele svaki napredak.

roda. Mnogi misle tim steći vĕnac u službi càrkve i Boga. Nipošto. Oni u suprot tomu obaraju jedine čvàrste temelje càrkve — temelje pobožnosti i morala, jerbo najčvàrstja je càrkva, što se gradi na narodnost, najčvàrstji vĕrozakon, što je osnovan na značaj naroda, stopljen s njègovimi starimi običaji, i najiskrenia i Bogu najmilija pobožnost, što iztiče iz tog vrĕla. Ova je istina dogodovštinom vĕkovah potvàrdjena. I ja sam obavèstio sam se smatrájući puke južnoslavenske, da su najdublje ugrezle one grane u blato nemoći fisične i moralne, kod kojih je najvećma propala narodnost, običaji starinski; i da tu gdĕ se najmanje pĕva, ima i najviše pijanicah, bludnjikah i drugih opakih ljudih. Istina je, običaji ti ponajviše su iz izvora predhrištjanskog, nu oni su ili tako bezazleni i neštetni, da su ili već sa svim korenjem zaraštjeni s čistim stablom hrištjanstva, i bezazleno rastu uz njega, kao jablan neplodan uz vinsku lozu, koja je do njega usadjena. Pa nije li lud onaj čovĕk, koj sad ide čupat i izkorĕnjavat običaje te? Nije li lud vinogradnik, koj posĕče jablan, po kojeg hvojah razgranala se loza? O da bi ta gospoda učila narav svojega stada, dogodovštinu narodah i vĕkovah, obavĕstila bi se, koliko je prosvĕti pogibeljna, Bogu i čovĕčanstvu nepovoljna njihova pretĕrana revnost. Stari običaji narodni nalik su lištju stanovitih dàrvah koje ostane na granah do dojdućeg prolĕtja, dok mlado nenapupi. Odkine li se pred vrĕmenom, nanese mraz od kojeg dàrvo razpuca, i posuši se. Ostaviti trĕba običaje narodu kao lištje staro na stablu dàrva. Kad jednom do

la, nu sasvim tim ništa neobavih. Istina, ja nisam baš muzik od zanata, nu ja sudim, da bi tu i majstor u toj struci umětnosti imao ne mala posla, moradući pàrvo zdravo misliti i razmišljavati, dok bi našo ključ do tih divnočarnih, tajnah punih glasovah, koji se slěvaju s ustiuh do uha kao molitve srebrovlasih kalugjerah po veličanstvenoj càrkvi starinskog manastira; i udaraju na sàrce slavensko kao sveti glas iz starine zovući pokolěnje sadašnje na promišljavanje i spoznavanje. Priznati moram, da nisam ništa na tom světu još čuo, što bi me bilo tako divno uzhitilo, i někakvom svetom čarobom zauzelo. Nu žali-bože žice uzhitjenja moga odapeše něšto pěvačice, kažući mi, da su sada pěsme takove grěh velik, i da je děvojkam zabranjeno od sveštenikah prokletstvom duše pěvati ih javno obilazeći sela. Ta novina vàrlo me razžalosti. Jadni puče! (uzdahnem) ti najsiromašnia siroto medju narodi, tebe oglobiše divji narodi, neznabožni sinovi, kojim te Bog izruči pod krilo i zaštitu, utlačiše te u prah, a sad evo i dušni tvoj pastir diže ruku, da ti svuče poslědnju košulju, koja prikriva golotu tvoju i stid tvoj, tàrže i kida poslědnje karike lanca, koj ti dušu veže k věri i čestitosti. O nesrětni slěpci, koji diraju rukom uništenja u običaje na-

---

doba sveštenice boginje *Lade*, i toj službi odgovara i današnji njihov poso. Ladarice naime obilaze sela od Trojakah pa do Ivanja pěvajući pred kućami pěsme, u kojih se pripěva Lada, a kući žele svaki napredak.

roda. Mnogi misle tim steći věnac u službi càrkve i Boga. Nipošto. Oni u suprot tomu obaraju jedine čvàrste temelje càrkve — temelje pobožnosti i morala, jerbo najčvàrstja je càrkva, što se gradi na narodnost, najčvàrstji vĕrozakon, što je osnovan na značaj naroda, stopljen s njègovimi starimi običaji, i najiskrenia i Bogu najmilija pobožnost, što iztiče iz tog vrěla. Ova je istina dogodovštinom vĕkovah potvàrdjena. I ja sam obavĕstio sam se smatrájući puke južnoslavenske, da su najdublje ugrezle one grane u blato nemoći fisične i moralne, kod kojih je najvećma propala narodnost, običaji starinski; i da tu gdě se najmanje pěva, ima i najviše pijanicah, bludnjikah i drugih opakih ljudih. Istina je, običaji ti ponajviše su iz izvora predhrištjanskog, nu oni su ili tako bezazleni i neštetni, da su ili već sa svim korenjem zaraštjeni s čistim stablom hrištjanstva, i bezazleno rastu uz njega, kao jablan neplodan uz vinsku lozu, koja je do njega usadjena. Pa nije li lud onaj čovĕk, koj sad ide čupat i izkorĕnjavat običaje te? Nije li lud vinogradnik, koj posěče jablan, po kojeg hvojah razgranala se loza? O da bi ta gospoda učila narav svojega stada, dogodovštinu narodah i vĕkovah, obavĕstila bi se, koliko je prosvĕti pogibeljna, Bogu i čovĕčanstvu nepovoljna njihova pretĕrana revnost. Stari običaji narodni nalik su lištju stanovitih dàrvah koje ostane na granah do dojdućeg prolĕtja, dok mlado nenapupi. Odkine li se pred vrĕmenom, nanese mraz od kojeg dàrvo razpuca, i posuši se. Ostaviti trĕba običaje narodu kao lištje staro na stablu dàrva. Kad jednom do

dje prolětje, sine sunce prosvěte, pognati će novo mlado listje, a staro odkinut se od naravi, i prostrět na zemlju, bez štete dàrva, bez štete naroda.

3. t. m. oprostivši se s drugom našim I. M—ćem krenusmo iz Jurova u Metliku, gdè smo si najmili kola za Novo Město. Iz Metlike ide drum uz bàrdo. Tu se još jednom obazrěmo, da tim klasičkim okolicam kažemo poslědnji naš ostaj s Bogom. Prekrasne doline, koja se razklada kao šaren sag po carskom patosu — po klasičkoj toj zemlji. Izmedju gorah, koje čine okvir toga kipa, prolěva se zelena Kupa krivudajući amo tamo medju zelenimi livadami i njivami tako da se višeputah opet vrati gotovo na ono isto město, odkud je došla, i čini se da i ona ćuti krasotu te doline, te lagano teče i težko ju ostavlja kao nevěsta kuću majčinu, koja se često plačuć obazira, kad joj valja ostaviti ju. Ili valjda Kupa, čineći medjaš izmedju Hàrvatske i Kranjske, sluša ovdè čudne povésti, te ih s one strane pripověda? Ima na nebu i na zemlji stvarih mnogih, o kojih naša mudrost niti nesniva, kaže Shakespeare. Na putu pojave nam se dva lica, koja nam činiahu navěštjavati divnim svojim odělom, da dolazimo pred vrata novog světa. Sastanemo se s dvěma Uskokinjama, koje něšto na glavi nosahu. Pitajući ih: »Kuda ako Bog da?« odgovore nam: »S tàrbuhom za kruhom!« I mi udarasmo već zaista pred vrata novoga světa. Stigosmo naime za čas u Hrast, selo, koje stoji dva sata voznoga puta uz drum, idući iz Metlike u Novo město. Selo to razteže se s kućami svojimi s obe

strane puta, i znamenito je po narodu, koj ovdě stoji. S lěve strane obitavaju sami pàrvoseoci Kranjci, a s desne tako zvani Uskoci kao najkrajna zapadna predstraža južnih tih naseonikah. Kako dodjemo u Hrast pred pàrvu kàrčmu od dobroga lica, skočivši s kolah unidjemo u sobu, da si naručimo oběd. Tu nas odmah obkole gospodar i gospodarica, u kojih po stasu i obrazu upoznam Uskočku kàrv, te mi se stanu klanjati i hvate me za ruku, da mi ju cělivaju, zašto po bradi mojoj i stranoj oděći sudeć dàržahu me blagi ti ljudi za Vladiku ili barem za Arhimandrita kakvoga. Tek poslě kad im nedozvolim, da mi čine toliko poštenje, i u svetoj ih naměri obustavim, uztegnuvši ruke, tek onda im se otvore oči, i priznadu bludnju svoju. Budući da je bilo još debeo sat do poldana, zamolimo gospodara, nebi li nam dao sinka svog Marka, da nam pokaže put u Drage. U Dragah potražimo popa, da od njega saznademo něšto o životu i običajih svoga stada; Popa nismo našli kod kuće, nego mater njegovu, poštenu staricu, koja nam kaza, da nije daleko od kuće, pa da će poslat po njega. Medju tim unidjemo u pàrvu bližnju kuću prostog kraičnika Damjanovića, da Uskoka vidimo i kod ognjišta njegova. Dobri ti ljudi pričekaju nas radostno. Gospodarica i kći Angjelija odmah se požure, da nama što pristojnie načine město, kud ćemo sěsti; a ostala drobna děca poskaču kao věverice kud koje, jedno na peć a drugo na klupu oko peći. Tu smo imali priliku razviděti dobar taj narod po tělu i duši. Stas njegov i odělo istina može viděti svaki čovek,

kojemu je Bog dao oči; nu nama se je otvorila i duša njegova, jerbo smo imali k tomu onaj zlatan ključ, koj jedini otvara sàrce i dušu Slavena, t. j. uměli smo š njim razgovarati se narodnim njegovim jezikom. Pošto bi gospodarica sa kćerju pomela stol i klupe okò njega i uljudno nas naměstila za stol, otide Angjelia iz sobė vratjajući se za čas sa ubrusom, kojega prostere izpred nas na stol. I kad mi sluteći kud to směra, stanemo se izgovarati, da smo naručili oběd u Hrastu, stane nas gospodarica moliti da uzmemo za dobro čim je kuća bogata, a to toli uljudnim načinom, da moraš pristati. A šta ćemo mi? Kuća (vidimo) da je siromašna, pa da ju mi još više oglobimo? Nipošto. Nu kad vidiš opet zabrinuto lice gospodarice, koja se boji, da nam možebiti màrzi njezin siromaški stol, a s druge strane opet najplemenitii izmedju bogovah staroslavenskih, koj još ovdė vlada, i koj nam se može osvetit, ako pogàrdimo živi njegov žàrtvenik!

Evo opet razlogah, koji nama kazaše: Pristanite! Šta ćemo? Ajda de, tu možeš děcu za trošak kuće nadariti. I tako privolimo. Gospodarici se opet razvedri lice, i stane nas s dozvoljenjem baš homerskim načinom izpitkivati: Od kojega smo města? Od kojega roda i kolěna? Kuda putujemo? i. t. d. Mi joj stanemo kazati, da smo iz daleka putnici, i da obilazimo běli svět, da vidimo i poznajemo dàržave i narode, da učimo jezike i običaje njihove, i razne načine življenja; nad kojim se (homerskim) odgovorom opet i ona začudi. Medju tim otvori vrata Angjelia, donese vi-

lice, nože i hlěba, a za čas poslě na tanjiru několiko na umak kuhanih jajetah, koje na stol postavi: oběd zaista siromašan nu čist i toli sàrdačno ponudjen, da nam bude dražji od tàrpeze napunjene najbogatiim i najizabraniim jělom světa. Nu tek što mi zakusimo, dodje u sobu sluga, koj nas zaprosi u ime svog gospodara popa, da idemo k njemu na oběd. Sad da vidiš gospodaricu, kako se razljuti na slugu, što joj (kazaše) těra goste iz pod krova i. t. d. Nu mi da neuvrědimo ni jednu ni drugu stranu, pojědemo jajca, dademo dočim se još gospodarica pregovaraše sa popovim slugom, děci kradom několiko srebàrnih novčićah, i oprostimo se s gospodaricom, Angjelijom i čitavom kućom. Pred kućom nadjemo starca suha i bolěstna, koj nas zamoli kukavnom němštinom za milostinju, pripovědajući nam za mnogobrojne bitke, u kojih se je on tuko za cara svog, što nam je razgalivši vrat i pàrsi dokazao mnogimi brazgotinami (biljezi od ranah). Domaćica i Angjelija nerazumivši, šta on govori mirno slušaše, nu kad mi otvorimo kese, i njemu pružimo dar, da ti je sad viděti opet žene, kako ti navale siromaha starca, psujući ga i kažući, da se nepristoji napastovat putnike, koji trěbaju novce po světu, u tudjih krajevih, gdě neima nikog od njihovog roda i kolěna. Kad to vidim i čujem, razigra mi se sàrdce, potěra kàrv u glavu, i nehotice obore mi se od mila suze niz obraz. Mili narode (pomislim) kako si ti čist, ljubezan, božanstven u svojoj prirodjenoj naravi! Toli krasna stvori te Bog, a svět te nazivlje barbarom, čim nastoji da ti satre prirodjenu dostojnost, i obuče

tudje odělo, koje se izvana blišti, a pod sobom truje sàrce i goji zmije, zloću, strasti i opačine — izgladjeno barbarstvo. Šta ti više trěba k srěći, nego da poznaš sebe i narode, što su oko tebe! — Tako sa sobom razmišljajući ostavimo porodicu Damjanovića. Dugo još stala je gospodarica s dě-com pred kućom vikajući za nami: »S Bogom pošli dragi putni-ci! Svuda bio Bog i srěća s vama!« i kad im odzdravimo poslědnji »ostajte s Bogom,« i zamaknemo za kuću popovu činiaše mi se, da sam ostavio poslědnji put rodnu kuću, da sam vidio poslědnji put brižnu svoju majku i sestru: tako mi omiliše i domaćica i Angjelija.

Župnik Dražki, gosp. Pr. sasvim světski obučen pri-mio nas je uljudno. Kako nas uvede u sobu, donese se o-běd, i mi sědnemo za stol. Kod stola zametne se rěč o svemu i svačemu, pa i o Slavenstvu. G. Pr. nije Slaven učen, nego u světu bi se (kao većina od nas) toliko naučio da ono zna, šta mu netrěba, i da je uz to ono zaboravio, šta mu najviše trěba. Medjutim bi nam obećao, da će se u buduće s dušom i tělom pobrinuti iztraživajući narodni ži-vot svoga stada, i sve bi s uzhitjenjem slušao, šta bi mu mi pripověd̄ali o razvitku knjiženstva domaćeg. Nu mati njegova (starica, do blizu 80 godinah), živa je knjiga na-rodnih dragocěnostih: pěsamah, običajah, poslovicah, i.t.d. Nu žalibože mi smo samo něšta izpisali iz te knjige, (ja dvě pěsme). Mnogo nije bilo kad, jerbo su nas čekala najmljena kola u Hrastu, a noć u gorah Uskočkih, koje smo još imali danas prevalit, da stignemo na konak u No-

voměsto. Treba dakle, da se žurimo. A da ti još něšta kažem o tom narodu u obće: o njegovom obitalištu, poreklu, dogodovštini, jeziku, običajih, i.t.d.

Uskoci*) obitavaju po tako zvanih Uskočkih gorah od medjašah kranjskih s jedne strane do blizu Samobora, a s druge strane prama jugu do bàrdah onih, što iztiču kod Slavetića i Krašića u prekrasne ravnice gradjanske Hàrvatske. U tom kàršu i kamenju okò Žumberka živuć stoje pod upravom kraišničkom i čine 11 i 12 četu (kumpaniju) slunjske regimente. Izvan toga ima ih i po obližnjih kranjskih selih 36 kućah, a ono u Hrastu, u Mačkovcu, Božićevom vàrhu, Jugorju, Malinju i Skemovcu**) Polag Valvasora bilo je u njegovo vrěme (u 17. věku) Uskokah i po drugih Kranjskih městih n. p. oko Vinice, Podbrežja, Metlike i Čàrnomale i.t.d. Nu za sada sam samo toliko saznao, da ima na gospoštini Krupskoj naselbina Mariindol, gdě stoje Uskoci dàržani metat ramena svoja pod puške slunjskoj regimenti. U sadašnji svoj zavičaj naseliše se Uskoci (polak Valvasora) u srědini 16 věka (odkuda? to Valvasor nekaže) po svoj prilici iz Bosne ili Hercegovine (barem čověk tako suditi može po narěčju, kojim govore). Starac taj slavi ih; da su bili u njegovo vrème junaci na glasu. Zakleti dušmani Turakah, nisu nikad praštali života

---

*) Tako ih zove politika, Ako ti pitaš Uskoka: „Šta si ti?„kazat će ti. Ja sam *Vlah!* onako isto zovu ih i běli i càrni Kranjci.

**) Škemovac je selo čisto vlaško, u ostalih ima više manje Kranjacah.

neprijatelju, nikad neštedili imetka i kuće njegove. Makar bio deset putah na godinu ćesar Bečki s Turci sklopio mir ili prestanak rata, Uskoci sasvim tim nemirovahu. Znadoše oni ništanemanje kud vodi put u sàrdce Turske, pred dvorove spahijah i pašah, u džamie moslimske, koje plěniabu: i zapaljivahu. Na smélom tom putu mnogog smělog četnika zateče smàrt u zemlji dušmanskoj, nu ništa zato, težko i skupo prodao bi on svoj život: mnogo je majkah turskih zaplakalo, mnogo kadunah zakukalo i bulah u càrno se zavilo. Drugovi ga nisu ostavili ni màrtva u zemlji prokletoj, nego napàrtili na ramena i odnesli kući, i tu oplakali i sahranili. Kad se je dělio plěn: jaspra, cekini, škudc, dragocěno odělo, srebrom i zlatom okovane puške, sablje demeškinje, tu bi se spominjalo i njegovo junačtvo, koliko bi odsěko glavah, i njegova bi kuća dobila dio od plěna. Eto kip četnika ondašnjeg! Nu budući četovanjem tim séverno zapadne turske pokrajine budu izložene věčnom nemiru, navališe i turski kraišnici několiko putah na njih; nu naši ih Uskoci svagda opaze, pa onda udri za njima u potěru: otmu im plěn i opet ih zavàrnû s praznima šakama i kàrvavimi glavami kući, dok se najposlě nepotuže Turci kroz Vezira kod cara Carigradskog, koj nered taj javi s turskimi prětnjami poklisaru bečkom, a taj opet razloživši stvar piše u Beč. U slěd toga bude poslan někakav němački kapetan u Žumberk, da tu zapověda i uvede red, nu taj skoro plati glavom veliku svoju ljubav prama redu. Dodje drugi, i taj neotide živ. Tek s vrěmenom odlože malo

po malo Uskoci svoju hajdučku narav, priměrno okolnostim divjeg onog vrěmena, gdě se je dostojinstvo ljudsko měrilo samo po tom, koliko je koj odsěkao glavah, koliko popalio selah, razorio gradovah itd. Uskoci su još i danas rodjeni junaci. Neima gotovo zemlje u Europi, gdě se nije na početku tekućega věka prolivala junačka njihova kàrv. Uskok je kàršan, visokog tanahnog stasa. Što se može najbolje viditi u Hrastu, gdě su poměšani sa Kranjci. I Kranjci nisu male postave, nu kad postaviš srěd njih jednog Uskoka, a eto ti živi kip Gulivera u sboru Liliputanacah, toliko nadvisuje stasom Uskok Dolenca Kranjca. Kolik ga čini stas junakom, a ono kip taj uzvisuje odugo njegovo lice sa prekrasnimi càrnimi bàrkovi i sa dva càrna živa oka, kojih pogled pronica čověka tako, te mora věrovati, da su same te oči već kadre potući dušmanina. Sasvim priměrna stasu je njegovomu i oděća: Košulja na vratu i pàrsiuh razgaljena, hlače skrojene od běle ili sure čohe uzke tako da těsno na noge priležu, càrne čarape i hlačice i opanke (u Hrastu vidio sam ponajviše mestve.) Hlače pripasuje kožnim pasom, i ako ide po poslu izvan službe — ćemerom. Na košulju oblači ječermu od càrnog ili surog sukna izšivena càrnom, modrom ili càrvenom vunom sa putci. Vàrh toga metje na pletja haljinu ili kožuh. A na glavu metje càrvenu kapu, koju nose i děca i děvojke neudate. I žene nisu mnogo manje od mužkih glavah, istih càrnih živih očiuh i odugog suhog lica, što dolazi od toga, što gotovo vas teret gospodarstva na

njihovih ramenah stoji. I žene se vàrlo krasno obrazno (malerisch) oděvaju. Košulja njihova dugačka, dopiruéi do prěko kolěna, izšivena šareno oko vrata, po nědrih na razporku i na kraju širokih rukavah, i cärvenim je pasom nad kuětima pripasana. Vàrh košulje nose zobun ili šubu skrojenu na način zobuna. Pregaču si tku od vune šarenolike, (nu najviše ima modre i cärvene boje) na način saga (kobera) s fransami na okrajih. Pored toga nose hlačice od màrklog i čarape od sukna modrog, cärveno navezenog. Na to obuvaju postole (Schuhe.) Na glavi stoji peča (premětica). Isto tako oděvaju se i děvojke s tom razlikom, da pokrivaju glavu město peče s cärvenom kapom i splětju cärnu kosu u jednu kitu (perčin) s uplětnjakom od raznih igračicah od ljušturah, staklenih koralah i biserah, koja visi niz ledja, dočim ju žene splětju u dvě kite s istovàrstnim uplětnjakom, koje jim vise spreda s obe strane po pàrsiuh. Pored toga ima svaka Uskokinja oko vrata djerdan od koralah i stakla na način koralah bojadisanih. Nu najvećma omiliše mi děca. To okruglo slavensko lice, cärne kose, i cärne velike oči pokazuju, da već i u njih kuca sàrce za čine junačke, ili barem za něčim takvim sluti. Marko Predanić momak od sedam, osam godinah, koj nas pratiaše iz Hrasta u Drage, vàrlo bi mi razborito odgovarao na pitanja moja; i kad sam ga pitao, boji li se od koga, odgovori mi smélo, da je već vidio kurjaka, pa ga se nije nimalo uplašio, a kamo li, da se od drugoga šta uplaši.

Uskoci govore jezik čist štokavski, na način bosanski,

s tom razlikom, da neima u njem toliko turskih rěčih, jerbo su dolazkom Turakah već bili ostavili pradomovinu svoju, i tako ostadoše čisti od upliva turštine. Niti sam opazio koju němačku rěč; samo mladi naš pratilac Marko kazao bi nam: »Bog *lonaj!*« kad bi mu dali několiko srebàrnih grošićah za trud puta. Nu i tu rěč kazaše mi, naučio bi u kranjskoj školi. Isto tako dàrže se věrno starih svojih običajah, pěvaju one iste pěsme, što su ih donesli iz starog svog zavičaja, n. p. o Kraljeviću Marku, Miloš-Obiliću, Relji Omučeviću, Sibinjanin-Janku, banu Sekuli itd. Isto tako nedaju, da se poměša kàrv njihova sa kàrvlju srodnih susědah, i svi trudovi biahu u zaludo, kojimi nastojahu sveštenici njihovi, da si uzimaju za žene bogate Kranjice, ili da koja Uskokinja pojde za imućega Kranjca. Nu medjutim žive sa Kranjci u slozi i bratinstvu, i, što se tiče věrozakona, vàrlo su slobodnomisleći. Ako Uskok ide poslom po Kranjskoj, te ga tu zateče nedělja ili svetac, a on ide u katoličku càrkvu, da se pomoli Bogu. Isto tako i svi Kranjci iz Hrasta hode k liturdjii u càrkvu uniatsku, koja stoji izmedju Hrasta i Dragah, jerbo im je najbližja. U ostalom živu Uskoci kod kuće vàrlo siromašno. Četovanje je zabranjeno, a tàrgovine neima. I čim bi Uskok tàrgovao? Zemlja je kàršna i neplodna, te jedva toliko obrodi krumpira i ovsa, da se godina kako tako proživari, višeputah i s gladom i nevoljom. Pored toga ima Uskok kao Kraišnik izmedju sviuh Kraišnikah najtežju službu. Najvećma oddaljen od suhe granice, ima do svog korduna 5—

6 miljah puta. A tu trěba, da čuva višeputah do tri četiri nedělje. I medjutim trěba da tu živi, zato valja ponesti sa sobom hrane za to vrěme. Zato na polazku napàrti i na sebe i na ledja sina svoga krumpira koliko može ponesti. Ako neima sina, trěba da podje žena. A medjutim ostane gospodarstvo na děci i nemoćnih starinah. Nu sasvim tim on to sve podnese uztàrpljivo. Blagi Narode! — Evo sve, što ti mogu kazati o Uskocih. U duši mi je još mnogo lěpih rěčih ostalo, da je kažem, nu za ta slova pero je moje preslabo. Zadovolji se time!

Nu vrěme je već da ostavimo Drage. Poslě oběda oprostimo se s gospodarom kuće g. župnikom P. i sa poštenom staricom njegovom majkom. On nas siljaše, da još ostanemo. Nu šta ćeš? Kratki su danci a dugi konaci; dakle s Bogom! Tim se š njim ogàrlimo i sàrdačno poljubimo, ostavimo kuću i vratimo se opet u Hrast. Tu platimo, šta je potrošio i čověk i konj, sědnemo na kola, pa ajde dalje u gore. Nasrěd gore zagàrnu se oblaci maglami, smàrkne nam pred očima, izlije se kiša debela i gusta kao iz čabra. I tako bi trajalo vrěme do pod Novoměsto. Žao mi je da nisam mogo polag drage volje razgledavati, iduć niz bàrdo, lěpo obděljana polja i livade, i krasne seljačke zidanice kuće, što su stale s obe strane druma, i mile càrkvice sagradjene podalje druma i po bàrdih. Nu šta ćeš? Makni malo glavom, pa će ti se litra kiše zaliti za vrat: i onako si već mokar kao puran. Dan po dan, pa će doći i Gjurgjev dan: doć će vrěme, sinut će opet drago sun-

ce, a onda gledaj, koliko se mogu nasititi oči, i piši, dok ti igra sárce, a dotlě ostaj s Bogom krasna żeljo! i ti Dragoilo! zlatna moja posestrimo itd. itd.

U Novommèstu dana 4. Travnja 1841.

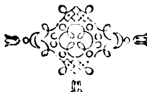
St. V..z.

---

[1]) Pitajući Metličane, znadu li oni, gdi je stao slavni Metulum stolni grad starih Japodah? kazahu mi, da na městu, koje se zove sada *Tri-fare* nedaleko od Metlike niže prama Kupi. Nu Valvasor pripověda, da je tu bio grad i samostan božjakah, od kojega se još za njega vidjahu razvaline. Drugi opet kažu, da je Metulum stao nědgě u Istrii, gdě se još danas zove selo jedno *Medola.* A opet něki drugi bezimenović kaže, da taj grad nije stao ni kod Metlike nit kod Medole, nego medju *Ložani* i *Oblakòm* na Nutranjskom (Adelsberger Kreis) gdě još danas ima selo jedno, koje se zove *Metule* (vidi Illyr. Blatt. 1840. br. 7). Tko ima pravo, to neka razsudi onaj, komu je Bog dao mozga i uztárpljivosti za podpuno iztražiti stvar toli duboko zakopanu i razsuditi ju. Nu ja várlo dvojim, da će ikad doći do te stanovitosti, zašto već davno neima više ni traga gradu tomu, i Appian, koj je živio malo poslě,

kako bi razorili grad Metul, kaže: »*Civitas incendio absumpta est, ita ut nullum tam ingentis urbis superfuerit vestigium.*« (Appianus de bello illyrico).

²) Diese Landesgegend ist eben diejenige, welche wir in Crain, insgemein heut Crabaten nennen: ob es schon, in Crain, und auf dieser Seiten der Culp; hingegen auf jener Seiten, eigendlich das recht Croatien (oder Krabaten) liegt. Weil aber Freyerthurn, Weinitz, Costl, Tschernembe, Möttling, und sonst alle die Oerter überall da herum — die Krabatische Sprache, Tracht, Sitten und Gebräuche führen: haben sie auch den Nahmen Croatiens oder Krabatens mit dem recht-eigendlichen Krabaten gemein u. s. w. (Walvasor, Des Herzogthums Crain topogr. hist. Beschreibung III. Theil 11. Buch).



SADÈRŽAJ.

Strana.